

ŠVIIESA

No. 3

LIEPA-RUGPIŪTIS-RUGSĖJIS

1975

E. ZIAUBERIO piešinys

ŠVIESA

The *Light*

Prenumeratos kaina, metams \$1.00
Pavienis numeris 25 c.

Politikos, Mokslo, Meno ir Literatūros
Trimėnesinis žurnalas

Leidžia Amerikos Lietuvių Darbininkų Literatūros Draugija,
102-02 Liberty Ave., Ozone Park, N. Y. 11417

Entered as second class matter at the Post Office at Jamaica, New York, under the Act of March 3, 1879

Redaktorius Antanas Bimba

NO. 3 LIEPA-RUGPIŪTIS-RUGSĖJIS [JULY-AUGUST-SEPTEMBER] 1975 M. XXXXI

TURINYS

Kultūriniai krislai. Rudolfas Baranikas.	3
Lietuvos astronomų dideli darbai ir gražūs pasiekimai. Gotfredas Šimkus.	5
Liūda Pronckutė. Eilėraštis.	6
J. Žemaitės raštų leidyba.	7
Tu palikai. K. Žakavičienė. Eilėraštis.	8
Staigus lietus. K. Žakavičienė.	8
J. Gruodis ir nūdienu. Algirdas Ambrazas.	9
Pilietiškumas, talentas, darbas.	11
Audringiausias lapas iš Lietuvos istorijos. Prof. J. Žiugžda.	12
Dainų karalienės Lietuvoje. Vladas Motiejūnas.	17
Juozas Karosas.	18
Tarybų Lietuvos jūros vartai. Justas Paleckis.	19
Kaip Lietuvoje atsirado "stebuklingi" paveikslai. Vincas Lauraitis.	23
Su genialiąja poete. A. Liepsnonis.	26
Jono Karoso šviesiam atminimui. B. Raguotis.	28
Lietuviškas auksas. A. Gučiūnietis.	29
Kur marių vandenai. . . Alfredas Šimkus. Eilėraštis.	31
LLD Reikalai. Ieva Mizarienė.	32

KULTŪRINIAI KRISLAI

RUDOLFAS BARANIKAS

Amerikoje dabar labai dažnai gastroliauja trys žymūs, į Vakarus pasitraukę, buvę Lenigrado Kirovo vardo baletu šokėjai: Niurejevas, Makarova ir Baryšnikovas. Nors jie atvyko į Vakarus ne vienu laiku ir skirtingais asmeniniais sumetimais, visi trys teigė, kad jie pabėgo ieškodami "meninės laisvės". Jie teigė, kad jiems nusibodo šokti tradiciniuose klasiškiniuose baletuose, kad jie nori eksperimentuoti, ieškoti naujų metodų, novatoriškumo, avangardizmo. . .

Ir koks rezultatas?

"New York Times" neseniai paskelbė interviu su Makarova, o paskui davė ilgą straipsnį apie visus tris. Ką jie dabar sako?

Pasirodo, kad niekas jiems nesukūrė naujų baletų, kad niekas jų nekvietė šokti naujuose novatoriškuose kūriniuose. New Yorko, Londono, Kanados ir kiti Vakarų baletu teatrai nori, kad Makarova, Niurejevas ir Baryšnikovas šoktų "Gulbių ežere" ir panašiuose tradiciniuose klasiškiniuose baletuose, nes tas pritraukia daugiausia publikos, nes Amerikos baletu mylėtojai visuomet savo mintyse rišo rusų šokėjus su klasiškiniu baletu.

Makarova štai ką sako:

"Man buvo žadėta, kad Vakarų koreografa man kurs speciales roles. Jie vis dar žada, o tuo tarpu aš vis šoku tuose pačiuose baletuose, kuriuose šokau Leningrade.. Kokiems galams atvykau į Vakarus?"

"Times" taipgi sako, kad, kaip temeprameningi menininkai, visi trys elgiasi kaip primadonos, ir nors jie atvyko į Vakarus panašiais sumetimais, jie viens su kitu nesikalba, net kai tenka šokti viename spektaklyje Miša (Baryšnikovas) nesikalba su Rudi (Niurejevu), o abu nesikalba su Makarova, kuri savo ruožtu tokia temperamentinga, kad nesikalba su jokia žymia baletu šokėja, kurią ji skaito savo konkurente.

oooooo

Puerto Rico Socialistų partijos New Yorko skyrius savo organe "Claridad" sako, kad New Yorko didmiesčio mokyklų sistema kalta už

ispaniškai kalbančių niujorkiečių "kultūrinį genocidą". New Yorke dabar gyvena net du milijonai ispaniškai kalbančių žmonių (ketvirtadalis visų gyventojų). Didelė dauguma jų yra puertorikiečiai, likusieji ateiviai iš Domininkų Respublikos, Kubos bei Meksikos. Ketvirtadalis New Yorko pradinių mokyklų vaikų kilę iš šeimynų, kuriose kalbama ispaniškai. Nežiūrint to, ispanų kalba visai nedėstoma pradinėse mokyklose, jau nekalbant apie tai, kad nėra tokių pradinių mokyklų, kuriuose dėstoma kalba būtų ispaniška "Claridad" sako:

"Ispaniškai kalbančios šeimos vaikas New Yorke tampa psichologinio įžeidimo auka. Kaip jis jaučiasi? Faktas, kad kalba, kurią vartoja jo tėvas ir motina, neturi vietos mokykloje, jame skatina jausmą, kad ispanų kalba nekultūringa kalba, kad joje negalima išreikšti kilnių jausmų arba mokslo žinojimo. Mokykla vaike skatina jausmą, kad jo tėvai, kadangi jie kalba ispaniškai, atsilikę, žemesnės rūšies žmonės, negu angliškai kalbantieji. Toks vaikas pradeda gėdytis ispanų kalbos. Jis gėdiasi, kad jo tėvai kalba angliškai su ispanišku akcentu. Toks vaikas, skaitydamas Whitmaną, nežino, kad yra Neruda, skaitydamas Šekspyrą, nežino, kad yra Servantes. . ."

oooooo

Amerikoje vis auga pornografinių žurnalų skaičius. Sakydami "pornografinių žurnalų" neturim mintyje kokius nors pusiau slaptai platinamus šlamštus. Tai milijoninio tiražo didelio formato stori žurnalai, spausdinami ant gero popieriaus, pilni spalvotų reprodukcijų. Tai tokie žurnalai kaip "Playboy", "Playgirl", "Viva", "Penthouse", "Genesis", "Qui", kurie parduavinėjami visur, kur parduavinėjami kiti žurnalai, kurie pasiekia šimtus tūkstančių skaitytojų per paštą.

Prieš kelerius metus tie žurnalai buvo parduavinėjami tik didmiesčiuose ir tik dalyje parduotuvių. Dabar jie parduavinėjami kiekviename miestelyje bei farmų rajonuose; lygiai kaip didmiesčiuose. Tik vienos vietos jie dar nepasie-

kė: jų dar nematyt bibliotekų ir knygynų skaityklose. Bet šiaip žmonės juos skaito laisvai ir atvirai, kur tik nori.

Tie žurnalai dabar turtingi, liuksusiniai išleidžiami, nes ne tik jų tiražas didelis, bet jie pilni ir gerai apmokamų reklamų. Žurnalas "Playboy" net turi specialią prancūzų kalbos laidą, kuri platinama Prancūzijoje, Belgijoje ir Haiti saloje.

ooooo

Po to, kai milijonai amerikiečių matė Hollywoodo filmą "Godfather" ("Krikštaitėvis";, dabar kino ekranuose rodomas "Godfather II" - pirmojo filmo tęsinys. Tai filmai, kurie neva vaizduoja Amerikos italų kilmės gengsterišką elementą ir jų organizaciją Mafiją, kuri turinti ryšių su Sicilijoje egzistuojančia Mafija. Italų-siciliečių kilmės Amerikos rašytojas Jerre Mangione apie tuos filmus sako:

"Abu šie filmai vaizduoja mafiosus (Mafijos narius) beveik kaip didvyrius. Jie vaizduojami kaip integralė italų bendruomenės Amerikoje dalis, kaip toje bendruomenėje beveik gerbiamas, o Sicilijos mafiosai vaizduojami beveik kaip kokie robinhudai, santvarkos priešai, tam tikrą morališkumą turį vagabundai.

Faktinai Mafia Sicilijoje per paskutinius šimtmečius buvo ir tebėra žemvaldžių, dvarininkų-latifundistų įnagis prieš pusininkus, lauko darbininkus ir neturtingus valstiečius. Kai po Antrojo pasaulinio karo Sicilijoje neturtingi valstiečiai ir lauko darbininkai pradėjo organizuotis, pradėjo balsuoti už komunistus ir socialistus, latifundistai naudojo mafiosus kaip teroro įnagį prieš kaimo biednuomenę.

Amerikoje Mafijos rolė, kad ir labai skirtingose sąlygose, ne taip jau skirtinga savo esmėje. Mafija Amerikoje yra siciliečių kilmės gengsterių ir sukčių sąjunga, bendradarbiaujanti su kitais Amerikos gengsteriais ir turinti šimtus ryšių su sukčiais-politikieriais, su policija, su bizniu. Siciliečiai (arba Amerikoje gimę siciliečių kilmės) mafiosai perkelė Amerikon tam tikras Mafijos tradicijas - atsidavimą savo šeimai, "galantiškumą", katalikišką religingumą. Bet, panašiai kaip Sicilijoje, mafiosai Amerikoje visuomet bet kuriuo laiku yra pasirengę veikti prieš pažangias organizacijas italų bendruomenėje, prieš darbo unijas (nebent jie patys perima unijų vadovybę).

Filmai Godfather ir Godfather II įžeidžia milijonus italų kilmės amerikiečių, kurie yra padorūs darbo žmonės, kurie nieko bendro neturi su mafiosais".

ooooo

Kongreso narė Bella Abzug, niūjorkietė, siūlo atnaujinti Roosevelto laikais egzistavusią WPA ("Work Project Administration") kultūrinėje srityje. Kaip žinia, WPA buvo viešųjų darbų programa, kuri aprūpino darbu milijonus bedarbių ir padėjo jiems kaip nors išsiversti didžiosios krizės metu. Kultūrinėje srityje tam tikros programos įgalino dailininkus, rašytojus ir aktorius gauti nors mažas algas iš valdžios fondų, atsilyginant meno kūriniais, spausdiniais, mokytojavimu, spektakliais ir t. t. "Dabar, kai nauja krizė skaudžiai palietė kūrybinio ir kultūrinio baro žmones, WPA atnaujinimas", Abzug sako, "būtų neblogas dalykas". Tokios programos pradžia jina siūlo sudaryti bent bilijono dolerių biudžetą.

ASKEŽĖ

Renku žvaigždžių lietaus sidabrą ir
Saulėtekio aukščiausios rūšies auksą,
O valgau kasdieninę žodžio duoną.

Renku rasantus gintarėlius, perlus
Ir deimantus nuo žemės pievų,
Geriu liesiausią paukščių garso pieną.

Regiu: ateina gyvas žodis - kaip žmogus.
Tauriu ir atviru laukų artojo veidu ir
Šviesiom, laukų želmens spalvos akim.

Keliu ateina žodis. Šviesiu veidu
Srovena džiaugsmo ašaros. Ateina
Pavargęs nugaltėtojas iš sielos mūšio.

Eduardas Mieželaitis

Jame nesurūdijo dalgio plienas
Ir nesuvo subrandintas grūdas:
Mintys apgynė trapių jo gyvybę.

Ir pateka toks apskritas, toks grynas —
Tarsi mėnulio pilnatis - šis žodis.
Lakštingala mane badu marina.

Renku žvaigždžių lietaus, mėnulio
Girnapsės skaidrius lašus ir grūdus,
Saulėtekį kaip žemuoges renku.

Man lengva visa tai, kas jums sunku.

Lietuvos astronomų dideli darbai ir gražūs pasiekimai

Dar prieš antrąjį pasaulinį karą prie Luokės dunksantį Šatrijos kalną (jo viršūnė 227 m aukščiau jūros lygio) norėjo nupirkti vienas turtingas Amerikos lietuvis. Tautietis buvo sumanęs pastatyti "pasaulinę mokslinycią" - observatoriją.

Šis faktas byloja, kad lietuviams nuo seniau būdinga akių žvilgsniais ir svajonėmis keliauti į žvaigždes. Vytautas Straižys - Fizikos-matematikos mokslų daktaras, Tarybų Lietuvos Mokslų akademijos Astrofizikų sektoriaus vadovas, Tarptautinės astronomų sąjungos narys pasakoja, kad dar tais laikais, kai mūsų protėviai medžiojo šimtametėse Lietuvos giriose, dangaus šviesuliai jiems buvo tikras gamtos kalendorius.

Ne tik Saulę ir Mėnulį apdainavo senovės lietuviai. Jie pažino planetas ir žvaigždes. Iki šių dienų išliko originalūs lietuviški žvaigždynų pavadinimai - Didieji ir Mažieji Grįžulo ratai, važinėjantys aplink Šiaurinę žvaigždę. Šienpioviai, Sietynas, Paukščių Takas. Nuo seno pažįstama skaisčioji Venera, vadinama vakarine ir Aušrine. Na, o vyriausiasis dievas Perkūnas - argi ne griausmavaldžio Jupiterio analogas? Lietuviai turėjo net žvaigždžių dievaitį Žvaigžduką. . .

Vilniaus observatorijos

Matyt, ne atsitiktinai Vilniuje buvo įsteigta viena pirmųjų Europos astronomijos observatorijų. Jos įkūrimas 1753 m. atvėrė astronomijos mokslui Lietuvoje platų kelią. Visa eilė tikslų planetų judėjimo, Saulės bei Mėnulio užtemimų bei kometų stebėjimų, atliktų šioje observatorijoje, papildė žinias apie Saulės sistemą ir tuo pačiu išgarsino Vilniaus astronomus. Tačiau daug negandų lydėjo senąją observatoriją. Galų gale 1877 m. ją nuniokojo įsisiautėjęs gaisras. Juo pasinaudojusi caro valdžia ją uždarė.

Po pirmojo pasaulinio karo Lietuvos astronomai buvo susibūrę Kaune ir Vilniuje. Jau tada Kauno astronomai JAV įsigijo 63 cm skersmens veidrodį reflektoriaus statybai, tačiau panaudoti jo nespėjo. Vilniaus observatorija persikėlė į

tuometinį miesto pakraštį ant Neries kranto, prie Vingio parko, kur buvo pastatyti paviljonai stebėjimams ir centrinis pastatas. 1940 m. abi observatorijos susijungė ir galutinai persikėlė į Vilnių. Astronomai įsigijo ir paleido į darbą 48 cm skersmens reflektorių, pradėjo žvaigždžių spektrinius stebėjimus.

Tačiau ir šią observatoriją, kaip ir visą kraštą, smarkiai nuniokojo karas. Nukentėjo pastatai, instrumentai. Po karo ji perėjo Universiteto astronomijos katedros žinion, ir daug metų jai vadovavo prof. P. Slavėnas.

Astronomų pagrindiniu tyrinėjimų objektu buvo kintamosios žvaigždės, kurių gausi spektrogramų kolekcija tebesaugoma ir šiandien, taip pat kometos ir asteroidai, kartais gana nelauktai atklystantys į Lietuvos padangę. Prasidėjus kosmoso įsisavinimo erai, kurį laiką veikė dirbtinių Žemės palydovų stebėjimo stotis.

Palaiptiesniui astronominių tyrinėjimų centras Vilniuje persikelia į Mokslų akademiją. 1957 m. Fizikos ir matematikos institute įkuriamas astronomijos grupė, kuri per dešimtmetį išaugo į astronomijos sektorių.

Jaunas astrofizikų kolektyvas, turintis tik 25 ir 48 cm reflektorius, buvo verčiamas ieškoti būdų, kaip su turimais instrumentais prasišverbti į didesnius atstumus Galaktikoje. 1962 m. gimė mintis kurti savą Vilniaus fotometrinę sistemą, kuri per dešimtmetį buvo ne tik sukurta, bet ir susilaukė didelio pritarimo bei pasekėjų Tarybų Sąjungos ir užsienio observatorijose.

Kokia mūsų naujosios žvaigždžių tyrinėjimo metodikos esmė?

Mokslų kandidatės

Z. Sviderskienės komentaras

— Žvaigždės, išspinduliuotos šviesos pluošte lyje, kuris patenka į teleskopą; specialiais filtrais išskiriami tam tikri spektro ruožai ir būtent juose išmatuojamas žvaigždės šviesos intensyvumas. Aštuoniais filtrais nustatomos

pagrindinės žvaigždžių charakteristikos: žvaigždžių temperatūra, apytikrė cheminė sudėtis bei absoliutiniai ryškiai, parodantys žvaigždžių atstumus. Taip pat gaunamas tarpžvaigždinės absorbcijos dydis, kuris būtinas žvaigždės atstumo patikslinimui.

Su Vilniaus fotometrine sistema, kuri tokia bene vienintelė pasaulyje, ne tik galima aptikti dvinares žvaigždes, bet ir nustatyti komponentų fizines charakteristikas. O juk tai žvaigždės, kurios kosminėje erdvėje sukasi viena apie kitą glaudžiomis poromis ir stebėjimų metu dažniausiai neatskiriamos - matomos kaip viena žvaigždė. Ji fotografuojant jų spektrai persikloja. Be to, ši sistema įgalina atskirti žvaigždes su skirtinga chemine sudėtimi ir bent jau preliminariai jas klasifikuoti.

Greta tradiciniu tapusiu elektrofotometrijos metodu, pas mus bus vykdomi ir fotografiniai darbai, panaudojant televiziją, kuri žymiai sustiprina į fotoplokštelę krintantį žvaigždės spinduliuojamos šviesos pluoštelį. Ši metodika bus taikoma detaliam tyrimui tų unikalių Galaktikos žvaigždžių, kurias pavyks aptikti fotometriniu keliu.

Prieš 40 metų statyta Vilniaus observatorija ant Neries kranto dabar tapo nebetinkama stebėjimams ir prieš keletą metų prasidėjo užmiestinės bazės statyba už 80 kilometrų į šiaurę nuo Vilniaus, nuošaliame Molėtų rajono kampelyje. Iki 1974 m. ten sėkmingai veikė 25 cm reflektorius, o dabar naujai išaugusiame bokšte apgyvendintas kol kas didžiausias mūsų teleskopas (63 cm skersmens). Kitas mūsų reflektorius stovi Specialiojoje Astrofizikos observatorijoje Kaukaze greta didžiausio pasaulyje šešiamestrinio milžino. Stebėjimų metu naudojami šiuolaikiniai žvaigždžių spinduliavimo registravimo metodai, jų rezultatai apdorojami elektroninėmis skaičiavimo mašinomis.

Pagrindiniu mūsų instrumentu ateityje bus 165 cm reflektorius, kurį gaminti padeda Leningrado universitetas. Pastatę jį geroje astroklimatinėse sąlygose vienoje iš Tarybų Sąjungos pietinių observatorijų, tikimės kur kas toliau prisiskverbti į Galaktikos tolimas, o, be to, stipresnę techninę bazę leis pasidairyti ir į tolimas Metagalaktikos sritis.

Kol kas Lietuvos astronomai dažni svečiai įvairiose Tarybų Sąjungos observatorijose, kurios turi didesnius teleskopus. Bendri darbai, tiriant tarpžvaigždinę absorbciją vykdomi kartu su Latvijos Balduonės, Krymo ir Šemachos observatorijomis. Mūsų sistemos filtrus turi Kit

Piko, Ročesterio, Niujorko bei Dadlėjaus universitetų observatorijos JAV, astronomai Venesueloje, Potsdame (VDR). 1973 m. rudenį pas Vilniaus astronomus svečiavosi Dadlėjaus universiteto observatorijoje dirbantis prof. D. Filipas su lietuvaite žmona Kristina. Žymus daugiaspalvės fotometrijos specialistas kartu su astrofizikos sektoriaus vadovu prof. V. Straičiu aplankė didžiausio pasaulio teleskopo šeimininkę - Specialiąją AO ir susipažino su šešiamestrinio reflektoriaus statyba. Svečias domėjosi mūsų darbais ir Vilniaus sistemos pritaikymo galimybėmis savo darbe.

Taigi, Lietuvos astronomai vėl išėjo į tarptautinę areną. Vytautui Straičiui vadovaujant, šeši bendradarbiai apsigynė kandidatines disertacijas, susikūrė darnus kolektyvas, pajėgus spręsti aktualesias astrofizikos problemas. Statoma Naujoji Molėtų observatorija jiems padės garingai tęsti gražias Lietuvos astronomų tradicijas.

Liudos Pronkutės eilėraštis

O kartais
taip norisi
ant žemės karštos,
ant kalno aukštojo,
kur pušys mašto,
užmigti.
Bet atvėstų tada
žemė,
kalnas įdubtų
ir varinių pušų mintys
surūdytų,
man bemiegant.

Du tokie svetimi:
Du tokie svetimi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie artimi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie skirtingi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie neperskiriami:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Ir tu man būk toks,
kaip akmeniui — dirva juoda.

Lietuvos astronomų dideli darbai ir gražūs pasiekimai

Dar prieš antrąjį pasaulinį karą prie Luokės dunksantį Šatrijos kalną (jo viršūnė 227 m aukščiau jūros lygio) norėjo nupirkti vienas turtingas Amerikos lietuvis. Tautietis buvo sumanęs pastatyti "pasaulinę mokslinycią" - observatoriją.

Šis faktas byloja, kad lietuviams nuo seniau būdinga akių žvilgsniais ir svajonėmis keliauti į žvaigždes. Vytautas Straizys - Fizikos-matematikos mokslų daktaras, Tarybų Lietuvos Mokslų akademijos Astrofizikų sektoriaus vadovas, Tarptautinės astronomų sąjungos narys pasakoja, kad dar tais laikais, kai mūsų protėviai medžiojo šimtametėse Lietuvos giriose, dangaus šviesuliai jiems buvo tikras gamtos kalendorius.

Ne tik Saulę ir Mėnulį apdainavo senovės lietuviai. Jie pažino planetas ir žvaigždes. Iki šių dienų išliko originalūs lietuviški žvaigždynų pavadinimai - Didieji ir Mažieji Grįžulo ratai, važinėjantys aplink Šiaurinę žvaigždę. Šienpioviai, Sietynas, Paukščių Takas. Nuo seno pažįstama skaisčioji Venera, vadinama vakarine ir Aušrine. Na, o vyriausiasis dievas Perkūnas - argi ne griausmavaldžio Jupiterio analogas? Lietuviai turėjo net žvaigždžių dievaitį Žvaigžduką. . .

Vilniaus observatorijos

Matyt, ne atsitiktinai Vilniuje buvo įsteigta viena pirmųjų Europos astronomijos observatorijų. Jos įkūrimas 1753 m. atvėrė astronomijos mokslui Lietuvoje platų kelią. Visa eilė tikslių planetų judėjimo, Saulės bei Mėnulio užtemimų bei kometų stebėjimų, atliktų šioje observatorijoje, papildė žinias apie Saulės sistemą ir tuo pačiu išgarsino Vilniaus astronomus. Tačiau daug negandų lydėjo senąją observatoriją. Galų gale 1877 m. ją nuniokojo įsisiautėjęs gaisras. Juo pasinaudojusi caro valdžia ją uždarė.

Po pirmojo pasaulinio karo Lietuvos astronomai buvo susibūrę Kaune ir Vilniuje. Jau tada Kauno astronomai JAV įsigijo 63 cm skersmens veidrodį reflektoriaus statybai, tačiau panaudo ti jo nespėjo. Vilniaus observatorija persikėlė į

tuometinį miesto pakraštį ant Neries kranto, prie Vingio parko, kur buvo pastatyti paviljonai stebėjimams ir centrinis pastatas. 1940 m. abi observatorijos susijungė ir galutinai persikėlė į Vilnių. Astronomai įsigijo ir paleido į darbą 48 cm skersmens reflektorių, pradėjo žvaigždžių spektrinius stebėjimus.

Tačiau ir šią observatoriją, kaip ir visą kraštą, smarkiai nuniokojo karas. Nukentėjo pastatai, instrumentai. Po karo ji perėjo Universiteto astronomijos katedros žinion, ir daug metų jai vadovavo prof. P. Slavėnas.

Astronomų pagrindiniu tyrinėjimų objektu buvo kintamosios žvaigždės, kurių gausi spektrogramų kolekcija tebesaugoma ir šiandien, taip pat kometos ir asteroidai, kartais gana nelauktai atklystantys į Lietuvos padangę. Prasidėjus kosmoso išsivadinimo erai, kuri laiką veikė dirbtinių Žemės palydovų stebėjimo stotis.

Palaipsniui astronominių tyrinėjimų centras Vilniuje persikelia į Mokslų akademiją. 1957 m. Fizikos ir matematikos institute įkuriama astronomijos grupė, kuri per dešimtmetį išaugo į astronomijos sektorių.

Jaunas astrofizikų kolektyvas, turintis tik 25 ir 48 cm reflektorių, buvo verčiamas ieškoti būdų, kaip su turimais instrumentais prasi-skverbtį į didesnius atstumus Galaktikoje. 1962 m. gimė mintis kurti savą Vilniaus fotometrines sistemą, kuri per dešimtmetį buvo ne tik sukurta, bet ir susilaukė didelio pritarimo bei pasekėjų Tarybų Sąjungos ir užsienio observatorijose.

Kokia mūsų naujosios žvaigždžių tyrinėjimo metodikos esmė?

Mokslų kandidatės

Z. Sviderskienės komentaras

— Žvaigždės, išspinduliuotos šviesos pluošte-lyje, kuris patenka į teleskopą; specialiais filtrais išskiriami tam tikri spektro ruožai ir būtent juose išmatuojamas žvaigždės šviesos intensyvumas. Aštuoniais filtrais nustatomos

pagrindinės žvaigždžių charakteristikos: žvaigždžių temperatūra, apytikrė cheminė sudėtis bei absoliutiniai ryškiai, parodantys žvaigždžių atstumus. Taip pat gaunamas tarpžvaigždinės absorbcijos dydis, kuris būtinas žvaigždės atstumo patikslinimui.

Su Vilniaus fotometrine sistema, kuri tokia bene vienintelė pasaulyje, ne tik galima aptikti dvinares žvaigždes, bet ir nustatyti komponentų fizines charakteristikas. O juk tai žvaigždės, kurios kosminėje erdvėje sukasi viena apie kitą glaudžiomis poromis ir stebėjimų metu dažniausiai neatskiriamos - matomos kaip viena žvaigždė. Gi fotografuojant jų spektrai persikloja. Be to, ši sistema įgalina atskirti žvaigždes su skirtinga chemine sudėtimi ir bent jau preliminariai jas klasifikuoti.

Greta tradiciniu tapusiu elektrofotometrijos metodo, pas mus bus vykdomi ir fotografiniai darbai, panaudojant televiziją, kuri žymiai sustiprina į fotoplokštelę krintantį žvaigždės spinduliuojamos šviesos pluoštelį. Ši metodika bus taikoma detaliam tyrimui tų unikalių Galaktikos žvaigždžių, kurias pavyks aptikti fotometriniu keliu.

Prieš 40 metų statyba Vilniaus observatorija ant Neries kranto dabar tapo nebetinkama stebėjimams ir prieš keletą metų prasidėjo užmiestinės bazės statyba už 80 kilometrų į šiaurę nuo Vilniaus, nuošaliame Molėtų rajono kampelyje. Iki 1974 m. ten sėkmingai veikė 25 cm reflektorius, o dabar naujai išaugusiame bokšte apgyvendintas kol kas didžiausias mūsų teleskopas (63 cm skersmens). Kitas mūsų reflektorius stovi Specialiojoje Astrofizikos observatorijoje Kaukaze greta didžiausio pasaulyje šešiametrinio milžino. Stebėjimų metu naudojami šiuolaikiniai žvaigždžių spinduliavimo registravimo metodai, jų rezultatai apdorojami elektroninėmis skaičiavimo mašinomis.

Pagrindiniu mūsų instrumentu ateityje bus 165 cm reflektorius, kurį gaminti padeda Leningrado universitetas. Pastatę jį geroje astroklimatinėje sąlygose vienoje iš Tarybų Sąjungos pietinių observatorijų, tikimės kur kas toliau prasiskverbti į Galaktikos tolimas, o, be to, stipresnę techninę bazę leis pasidairyti ir į tolimas Metagalaktikos sritis.

Kol kas Lietuvos astronomai dažni svečiai įvairiose Tarybų Sąjungos observatorijose, kurios turi didesnius teleskopus. Bendri darbai, tiriant tarpžvaigždinę absorbciją vykdomi kartu su Latvijos Balduonės, Krymo ir Šemachos observatorijomis. Mūsų sistemos filtrus turi Kit

Piko, Ročesterio, Niujorko bei Dadlėjaus universitetų observatorijos JAV, astronomai Venesueloje, Potsdame (VDR). 1973 m. rudenį pas Vilniaus astronomus svečiavosi Dadlėjaus universiteto observatorijoje dirbantis prof. D. Filipas su lietuvaite žmona Kristina. Žymus daugiaspalvės fotometrijos specialistas kartu su astrofizikos sektoriaus vadovu prof. V. Straižiu aplankė didžiausio pasaulio teleskopo šeimininkę - Specialiąją AO ir susipažino su šešiametrinio reflektoriaus statyba. Svečias domėjosi mūsų darbais ir Vilniaus sistemos pritaikymo galimybėmis savo darbe.

Taigi, Lietuvos astronomai vėl išėjo į tarptautinę areną. Vytautui Straižiui vadovaujant, šeši bendradarbiai apsigynė kandidatines disertacijas, susikūrė darnus kolektyvas, pajėgus spręsti aktualiausias astrofizikos problemas. Statoma Naujoji Molėtų observatorija jiems padės garbingai tęsti gražias Lietuvos astronomų tradicijas.

Liudos Pronkutės eilėraštis

O kartais
taip norisi
ant žemės karštos,
ant kalno aukštojo,
kur pušys mąsto,
užmigti.
Bet atvėstų tada
žemė,
kalnas įdubtų
ir varinių pušų mintys
surūdytų,
man bemiegant.

Du tokie svetimi:
Du tokie svetimi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie artimi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie skirtingi:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Du tokie neperskiriami:
kaip pasėlio dirva ir akmuo.
Ir tu man būk toks,
kaip akmeniui — dirva juoda.

J. Žemaitės rašų leidyba

[Iš "Vagos" leidyklos direktoriaus
Algirdo Pekeliūno pasakojimo]

Žemaitės kūryba puikiai ištvėrė laiko patikrinimą. Nors mūsų gyvenime įvyko didžiuliai ir esminiai socialiniai pakitimai, tačiau bebėgantys metai dar labiau išryškina Žemaitę kaip talentingą menininką, nepralenkiamą grožinės literatūros kalbos vaizdingumo prasme, kaip didį žmogų. Vis naujos rašytojų ir skaitytojų kartos kreipiasi į lobyną, kurį ji padovanojo visuomenei, ir suranda naujus dvasinius klodus. Savo turiniu ir forma genialūs kūriniai praturtina naujas kartas, sustiprina ir įkvepia darbui.

Žemaitė-rašytoja, visuomenės veikėja, žmogus naujom varšom sužėri šiandien, kai jos raštai pasiekė kiekvieną Lietuvos šeimą, toli paplito visoje mūsų daugiatautėje šalyje, išsi-veržė į pasaulines platumas.

Dar rūsčiaisiais 1942 metais jos kūriniai buvo išspausdinti rinkinyje "Amžinoji neapykanta", pliekančiame rudąjį vokiečių fašizmą. 1944 metais jos kūrybos prireikė ir rinkiniui, pavadintam "Pionierius". Ir iki šių dienų Žemaitės apsakymai, novelės, vaizdeliai, pjesės, inscenizacijos nuolatot įjungiami į teminius prozos rinkinius, antologijas.

1946 metais pradėdami leisti Žemaitės kūrybos raštai. Skaitytojas gauna naują keturtomį, naują šešiatomį, naują penkiatomį. Daugiausia prie rinkinių raštų parengimo spaudai darbuojasi rašytojas, kritikas, akademikas Kostas Korsakas, rašytojas Lietuvos respublikos Mokslų Akademijos narys korespondentas Antanas Venclova, akademikas Juozas Žiugžda, Valstybinės grožinės literatūros leidyklos kolektyvas.

Greta rinkinių raštų sistemingai sudarinėjami ir leidžiami apsakymų rinkiniai suaugusiems ir jauniems skaitytojams. Tokių rinkinių šiandien turime jau arti dvidešimties. Visuomenė gauna ir jos pačios parašytą "Autobiografiją", Kazio Inčiūros pjesę "Žemaitė". Jos pjesės ir apsakymų inscenizacijos dešimtis kartų vaidintos ir vaidinamos teatrų scenose, per radiją ir televiziją.

Pokario metais išleista visa eilė mokslinės literatūros kritikos darbų apie Juliją Žemaitę ir jos kūrybą. Tai Kosto Korsako, Juliaus Būtėno, Irenos Kostkevičiūtės, Antano Venclovos, Vinco Mykolaičio-Putino, Kazio Umbraso ir daugelio kitų darbai. Įžanginius žodžius raštams ir rinkiniams yra parašę ilgus metus buvęs respublikos prezidentas rašytojas Justas Paleckis, Antanas Venclova, Kostas Korsakas.

1940-aisiais - 1974-aisiais metais Julijos Žemaitės kūryba lietuvių kalba išleista 51 kartą. Šių knygų tiražas žymiai viršija milijoną egzempliorių.

Prieš dvidešimt tris metus Maskvos grožinės literatūros leidykla pradėjo leisti Žemaitės rinkinius raštus rusų kalba. Neišsenkančios vaizdingumo kalbos versmės, žemaitiškos tarmės ir mąstysenos savitumais padabinta lietuviška šneka sunkiai pasiduoda vertimui į kitą nacionalinę kalbą. Tačiau kalbinius sunkumus puikiai įveikia įžymus literatas, vertėjas Teodoras Šuravinas. Šalia raštų išėina Šuravino išversti keli apsakymų rinkiniai.

Žemaitės kūryba jau senokai susidomėjo Latvijos, Ukrainos, Azerbaidžano, Uzbekijos, Karelų, Suomijos, respublikų visuomenė, o taip pat bulgarai, lenkai, rumunai, čekai, vokiečiai ir

kiti. Lietuvos knygų rūmų duomenimis iki 1973 metų kitomis kalbomis Žemaitės kūryba išleista aštuoniolika kartų, o šių knygų tiražas siekia aštuonis šimtus tūkstančių egzempliorių.

Lietuvos dailininkai labai noriai iliustruoja įžymiosios rašytojos kūrybos rinkinius ir atskirus apsakymus. Talentingomis iliustracijomis liaudies rašytojos apsakymų knygas praturtino įžymūs grafikai Sigutė Valiuvienė ir Vytautas Valius, Edvardas Jūrėnas ir Vytautas Jurkūnas, Domicelė Tarabildienė ir Vilius Armalas, Antanas Kučas ir Birutė Demkutė bei daugelis kitų. Jų iliustracijos padeda giliau suprasti rašytojos kūrinį, detaliau išivaizduoti koloringus personažus, to meto kaimo buitį, Lietuvos gamtą. Ne vienas šių knygų apipavidalintojas ir iliustratorius yra laimėjęs respublikos gražiausios knygos konkurso diplomą, o Vytauto Jurkūno iliustruotas rinkinys "Rudens vakaras" Pirmojo laipsnio diplomą laimėjo Tarybų Sąjungos gražiausių knygų konkurse. Na, o didžiausia premija, - tai skaitytojų - suaugusių ir jaunųjų - nuoširdi padėka.

Tarybiniais metais du kartus - penkiolikos ir dešimties tūkstančių egzempliorių tiražais - buvo išleisti Žemaitės portretai. Jos portretus sukūrė ir skulptoriai Petras Aleksandravičius, Petras Rimša, Robertas Antinis, ir tapytojai Antanas Žmuidzinavičius, Jonas Janulis, Jonas Sileika, ir grafikai Algirdas Steponavičius,

Aldona Skirutytė sukūrė litografijos ciklą Žemaitės gyvenimo temomis. Vilniuje gražiam Lenino prospekto skvere žmonės gėrėsi Petro Aleksandravičiaus sukurtu paminklu.

Rodos, išleisti kalnai Žemaitės raštų. Tačiau šiandien kada jau naudojamės socialistinės kultūrinės revoliucijos vaisiais, kada įgyvendinamas privalomas visuotinis vidurinis išsilavinimas ir dešimtys tūkstančių vaikų ir merginų kasmet įgyja specialųjį vidurinį ir aukštąjį išsilavinimą - Žemaitės kūrybos knygų trūksta. Ir nemažais tiražais išleidžiamas naujas jos raštų knygas bematant išperka godūs skaitytojai.

Mūsų perspektyviniame plane dešimtmečiui numatome vėl plačiai leisti nuostabiąją liaudies rašytojos kūrybą. Sunkokai beatsekamą kartą pakartotinai pateiksime skaitytojui lietuvių kalba devynis toms geriausių Žemaitės kūrinių. Gerėjančios poligrafinės galimybės, besiplečianti popieriaus ir knygų įrišimo medžiagų pramonė sudarys galimybės didinti šių knygų tiražus, toliau gerinti estetinę jų išvaizdą. Suvenyrinį, ypatingai gražų leidinį "Petras Kurlmelis" "Vaga" išleis ir rusų kalba. Žemaitės kūryba toliau plis kitų tarybinių respublikų ir užsienio tautų kalbomis. Ruošiami spaudai, rašomi nauji literatūros kritikos mokslo darbai, kapitaliniai tomai. Gyvenimas, be abejo, pateiks naujų pasiūlymų dėl Žemaitės kūrybos leidimo.

K. Žakavičienės eilėraščiai

TU PALIKAI

Tu palikai žalius laukus Tėvynės
Su vyturėliais čiulbančiais aukštai
Ir su pilkai tamsiais arimais,
Artojų skambančiais balsais.

Tu palikai ir tėviškės pastogė.
Ir sodną baltą nuo žiedų,
Ir Šventąją, - padaržėmis banguoja
Tarp pievų kvepiančių žiedų.

Daug vasarų, pavasarių prabėgo,
Daug paukščių išlėkė ir grįžo atgalios,
O tavęs niekas čia nemato.

Ar neilgiesi tėviškės savos?

Tu palikai žalius laukus Tėvynės
Su vyturėliais mėlynėj dangaus,
Gal ir gailiesi šiandien prisiminęs,
Skubėk - pargrįžti, bus širdžiai ramiaus.

STAIGUS LIETUS.

Lašai stambūs barbena į langą,
Žaibai raižo padangę ugnim,
Žmonės skuba namo išsigandę, —
Lietus pila, nemanu nurimt.
Vanduo čiurkšlėmis bėga per stiklą,
Medžių šakos nusviro žemai,
Ir upeliai aplinkui patvino, —
Kunkuliuodami bėga tolyn.

Staiga vėjas didžiulis pakyla,
Krečia, lanksto medžių šakas,
Lašai stambūs nuo lapų nubyro
Ir lietus pradėjo nurimt.

Jau ir saulė danguj pasirodo,
Gatvės vėl prisipildo žmonių,
Dar perkūnija trankos toliese,
Ir padangėje matos žaibai.

J. Gruodis ir nūdienu

PAŽYMINT GIMIMO 90-METĮ

Laiko tėkmė, tolinanti mus nuo įžymiųjų praeities menininkų gyvenimo, dažnai padeda reljefiškiau išryškinti jų veiklos ir kūrybos išliekamąją vertę ir aktualumą mūsų dienoms.

Juozo Gruodžio įnašas į lietuvių muzikinę kultūrą nekelią abejonių. Sunkiomis carizmo ir buržuazinės santvarkos sąlygomis besiformuojančią lietuvių muziką J. Gruodis praturtino reikšmingais aukšto profesinio lygio kūriniais, vienas pirmųjų ėmė kultivuoti stambius instrumentinės muzikos žanrus. Jo kūrinių tarpe - sonatos fortepijonui bei smuikui, Styginis kvartetas, simfoninės poemos, siuitos, variacijos, baletas "Jūratė ir Kastytis", nekalbant jau apie skambias choro ir solo dainas, spalvingas instrumentines miniatiūras. J. Gruodžio kūryba yra tartum jungiamoji grandis tarp lietuviškojo simfonizmo pradininko M. K. Čiurlionio ir dabartinės lietuvių muzikos.

Ypač svarbu, kad J. Gruodis sukūrė ištisą mokyklą. Būdamas pirmasis ir ilgą laiką vienintelis Lietuvoje kompozicijos pedagogas, jis išaugino gausią lietuvių kompozitorių plejadą. Didžiąją LTSR Kompozitorių sąjungos narių dalį sudaro arba paties J. Gruodžio, arba jo mokinių (A. Račiūno, J. Juzeliūno) mokiniai. Savo kūryba, pedagogine veikla, o taip pat straipsniais ir viešais pasisakymais J. Gruodis davė teisingą kryptį Lietuvos muzikos raidai. Didžiuliai jo nuopelnai, verčiant galias vagas ir kituose lietuvių muzikinės kultūros dirvonuose. J. Gruodis - vienas pirmųjų Lietuvos operos ir simfoninių koncertų dirigentų. Jo vadovaujama Kauno Valstybinė muzikos mokykla išaugo į konservatoriją. J. Gruodis buvo aktyvus visuomenės veikėjas, vienas iš Lietuvos tarybinių kompozitorių sąjungos kūrėjų.

Šakota ir vaisinga J. Gruodžio veikla nėra vien tik gražus, bet jau užverstas istorijos puslapis. Jo sukurta muzika, kaip ir kitų pasaulio klasikų kūryba, priklauso ne praeičiai, o dabarčiai. Nors jau daugiau kaip ketvirtis amžiaus mus skiria nuo palyginti ankstyvos kompozitoriaus mirties, ir per tą laiką pasaulio muzikinis veidas spėjo gerokai pasikeisti, daugelis jo kūrinių ir šiandien nenustojo savo gyvybingumo ir aktualumo. J. Gruodžio muzika turi daug ką pasakyti ir išrankiam šiuolaikiniam klausytojui, joje yra daug ką studijuoti muzikui profesionalui.

Nepalankiai susiklosčius gyvenimo sąlygoms. J. Gruodis kompozicijos studijas baigė, eidamas keturiasdešimtuosius gyvenimo metus. Užtat į savarankiškos kūrybos kelią jis atėjo kaip subrendusi asmenybė, su didele gyvenimo ir muzikinės veiklos patirtimi. Šiuo, ankstyvuojau, J. Gruodžio kūrybinės veiklos laikotarpiu jo muzikos stilius formavosi, veikiamas įvairių faktorių. Jaunystėje būsimą kompozitoriaus muzikinį mąstymą maitino gimtosios Aukštaitijos liaudies dainos ir savarankiškai studijuojami klasikų bei ankstyvųjų romantikų kūriniai. Vėliau, besimokydamas Maskvos konservatorijoje, gyvendamas Jaltaje, J. Gruodis turėjo progą arčiau pažinti įžymiųjų rusų kompozitorių kūrybą, perprasti jos realistinius principus. Pagaliau studijų metai Leipcege nušlifavo jo kompozicinę techniką, praktiškai supažindino su naujais užsienio muzikos reiškiniais, žymiai praturtino jo muzikinę kalbą. 1924 m. J. Gruodis grįžo Lietuvon, jau turėdamas aiškias estetines pažiūras ir nusistovėjusį stilių, kuris toliau brandinamas, kuriant savarankiškai.

J. Gruodis yra ne kartą pabrėžęs, kad muzika turinti taurinti žmogaus sielą, ugdyti tvirtą asmenybę. Etinis momentas yra ryškiai juntamas jo paties kūryboje. Nepriklausomai nuo pasirinkto žanro ir reiškiamų emocijų pobūdžio visa J. Gruodžio muzika alsuote alsuoja dvasine sveikata, pasižymi taurumu, kilnumu. Tai tartum rupi kaimiška duona, tyras šaltinio vanduo, J. Gruodžio muzikoje ryškiai atsispindėjo jo optimistinė, gyvenimą teigianti pasaulėjauta. Tai rodo valingas ir veržlus daugelio jo kūrinių charakteris, dažna nuotaikų kalta. Neretai, ypač žaismingo ar šokio pobūdžio epizoduose, muzikos gyvybingumas prasiveržia su jaunatvišku polėkiu, gaivališka jėga. Tuo tarpu jo lyrika - sukaupta ir vyriškai santūri, be išglebimo ar sentimentalumo.

Stambios formos muzikinėse drobėse reikšmingą vietą užima dramatiniai momentai, kovos

dėl kilnaus idealo vaizdai. Čia itin ryškiai skamba herojinė gaida, būdinga netgi gana retiems tragiškiems epizodams. Šiuos kompozitoriaus muzikos bruožus paryškina jo polinkis į skambėjimo masyvumą (sodri harmonija, sudėtinga faktūra, gausūs orkestro tutti). Skambėjimo koloritas primena tirtšų potėpių aliejinę tapybą.

J. Gruodžio muzikos emocinį raiškumą ir įtaigumą atsveria ne mažiau ryškus racionalusis pradai. Nepasikliaudamas improvizaciniu jausmų bei nuotakų fiksavimu, kompozitorius atkakliai seikė muzikinių minčių dėstymo logikos, formos vientisumo ir išbaigtumo. Tai ypač būdinga meninio subrendimo laikotarpiu parašytiems kūriniams.

Kompozitorius neapsiribojo klasikinės muzikos tradicijų vystymu. Jis - vienas didžiausių novatorių lietuvių muzikoje, savo kūrybą žymiai praturtinęs XX a. pirmosios pusės pasaulinės muzikos pasiekimais. J. Gruodžio kūrybos novatoriškumą rodo visų pirma jo kūrinių tonalinė struktūra ir harmonijos ypatumai.

J. Gruodžio muzikos stilius yra ryškiai nacionalinis, organiškai susijęs su lietuvių liaudies kūryba. Nesitenkindamas intuityviu liaudinės pasaulėjautos ir muzikinio mąstymo bruožų atskleidimu, J. Gruodis nuodugniai studijavo liaudies melodikos ypatybes, ieškojo tinkamiausios sintezės su profesinės muzikos priemonėmis. Savo kūryboje jis plačiai naudojo vertingiausias tiek Aukštaitijos, tiek ir kitų Lietuvos etnografinių rajonų liaudies muzikos pavyzdžius. Kompozitorius didelį dėmesį skyrė savitoms seniausiomis muzikinio folkloro apraiškoms (rugiapiūtės dainos, piemenų raliavimai, apeiginių žaidimų melodijos, skudučių muzika). Pažymėtina, kad jis pirmasis pradėjo plačiau vartoti sutartines, sužadindamas ir kitų lietuvių kompozitorių dėmesį šiam specifiniam liaudies muzikos žanrui, jo tiesiog neišsemiamoms galimyboms.

Liaudies melosą J. Gruodis vartojo labai įvairiai. Kaip ir jo pirmtakai, kompozitorius harmonizavo ir plėtojo liaudies dainas, kai kada jų melodijas naudojo savo instrumentinių kūrinių temoms. (Beje, tokį - citatinį - liaudies melodikos vartojimą J. Gruodis laikė naudingu tik pradiniu nacionalinės muzikinės kultūros formavimosi laikotarpiu.) Žymiai plačiau ir neabejotinai perspektyviau buvo naudojami atskiri lietuvių liaudies muzikos elementai - į išraiškos priemonių visumą įsipynė charakteringos liaudiškos intonacijos, dermės, ritmai.

Harmonizuodamas liaudies melodijas ir jų intonacijas, J. Gruodis siekė tais pačiais melodiniais elementais grįsti kitų balsų audinį, akordų santykius ir netgi jų struktūrą. Čia jis vengė bet kokio standarto, kriterijumi laikydamas autentiškos liaudies melodijos skambesį, jos sukeltą nuotaiką. Kompozitorius drąsiai nutoldavo nuo klasikinės harmonijos normų, susiformavusių kitose nacionalinėse kultūrose ir didžia dalimi neviliojančių haronizuojamos lietuvių liaudies melodijos savitumą.

Į lietuvių liaudies kūrybą jis žvelgė šiuolaikinio menininko akimis. Folklorą traktavo ne kaip objektą stilizacijai, o kaip impulsą kūrybinei minčiai ir fantazijai. Liaudiškumas ir šiuolaikiškumas, novatoriškumas ir nacionalinė specifika J. Gruodžiui, skirtingai nuo daugelio jo amžininkų, buvo ne prieštaraujančios, bet viena kitą natūraliai papildančios sąvokos. Šia prasme savo kūrybos tikslą yra lakoniškai apibūdinęs pats kompozitorius: "Naudodamasis moderniomis priemonėmis, stengiuosi būti lietuvių tautinis kompozitorius".

Šiuolaikiškumo ir nacionalinio savitumo sintezė tapo vienu ryškiausių lietuvių tarybinės muzikos bruožų. Savaime suprantama, praėję dešimtmečiai padarė savų korektyvų. Šiuo metu, neapsiribojant harmonijos galimybėmis, žymiai daugiau dėmesio skiriama kitiems, J. Gruodžio mažiau naudotiems muzikinės kalbos komponentams - polifonijai, ritmikai, tembrui. Labai prasiplėtė ir pats šiuolaikinių priemonių arsenalas, apimantis kokybiškai naujus muzikinės medžiagos organizavimo būdus (dodekafoniją, sonoristiką, aleatoriką). Šiuolaikinio nacionalinio stiliaus problemą atskiri autoriai taip pat sprendžia įvairiai, dažnai gal ir nesuvokdami, kad, vartodami skirtingą techniką, jie iš principo taiko jau J. Gruodžio kultivuotus folkloro traktavimo metodus.

Pabrėžtinai giliai demokratinis jo muzikos pagrindas. Savo kūriniuose kompozitorius išreiškė mintis ir emocijas, artimas ir suprantamas liaudžiai, platiesiems klausytojų sluoksniams. Kad ir kaip rūpindamasis profesionalumu, muzikinės kalbos šiuolaikiškumu, J. Gruodis nuolatos teigė, kad "muzika turi eiti iš liaudies liaudžiai". Ir tai buvo ne deklaracija, o nuosekliai įgyvendinamas kūrybos principas, nepraradęs aktualumo ir šiandien. Emocionali ir meniški brandi, liaudiška ir šiuolaikiška J. Gruodžio muzika yra pilnaverčio realistinio meno pavyzdys.

Algirdas Ambrazas

Pilietiškumas, talentas, darbas

RESPUBLIKINIŲ PREMIJŲ LAUREATAI

Rašytojams Juozui Požėrai ir Vaciiui Reimeriui, kompozitoriui Antanui Račiūnui, aktoriui Artiomui Inozemceviui, dailininkams Aldonai Ličkutei-Jusionienei ir Jonui Švažiui paskirtos 1975 metų LTSR Respublikinės literatūros ir meno premijos. Apie laureatus ir premijomis pažymėtus darbus pasakoja Lietuvoje TSR Respublikinių literatūros ir meno premijų komiteto mokslinis sekretorius, Kultūros ministerijos meno reikalų valdybos viršininkas R. Jakučionis.

Rašytojas Juozas Požėra gerai pažįstamas knygoms mylėtojams savo meninėmis apybraižomis. Jo kūriniai praturtino šio svarbaus lietuvių literatūros žanro tematiką, apybraižos geografines ribas.

1975 metų Respublikine premija pažymėtoje apybraižų knygoje "Šiaurės keliai" J. Požėra išskyla ne tik kaip talentingas mažai mums pažįstamų Tarybų Sąjungos šiaurės tautelių gyvenimo, buities ir socialinių šeimyninių santykių vaizduotojas, bet ir kaip aistringas publicistas, humanistas, mąstytojas. J. Požėra savo knygoje nutapė daug nepakartojamų Karelijos, Sibiro, Tolimųjų Rytų peizažų. Tačiau pagrindinis jo kūrinių herojus - tarybinis žmogus, naujo gyvenimo kūrėjas.

Respublikine premija apdovanota Vacio Reimerio rinktinė vaikams "Šarkos švarkas" - graži dovana mažiesiems skaitytojams. Šio rašytojo posmuose, skirtuose vaikams, labai reikšmingą vietą užima visuomeninė politinė tema.

Respublikos liaudies artistas, profesorius A. Račiūnas yra daug praturtinęs nacionalinę lietuvių simfoninę muziką. Jo tarybinio laikotarpio kūrinuose atsispindi aktualios dabarties idėjos, skamba prisiminimai apie tarybinių žmonių žygdarbį Didžiojo Tėvynės karo metais, atstatomojo kuriamojo darbo patosas, meilė Tėvynei, kovos už taiką motyvai. Respublikine premija apdovanotose šeštoje ir septintoje simfonijose, turinčiose autobiografinių bruožų, kompozitorius apibendrintai ir įtaigiai kalba apie gyvenimo prasmę. Šios simfonijos, kaip ir kiti kompozitoriaus kūriniai, pasižymi liaudiškumu, melodingumu, yra kupinos optimizmo.

Ilgas Artiomio Inozemcevo vaidmenų sąrašas,

statant šiuolaikinės tarybinės dramaturgijos, rusų klasikos bei užsienio autorių scenos veikalus. Pamėgo jį Lietuvos TSR Valstybinio rusų dramos teatro lankytojai, jo vaidmenys susilaukė palankaus teatrinės kritikos įvertinimo.

Dailininkei A. Ličkutei-Jusionienei premija paskirta už šešių bareljefų dekoratyvinį pano "Svajonė", keramikos darbus "Pumpurai", "Gėlininkė", dekoratyvines lėkštes "Pilių motyvai", "Gotika", bareljefus "Jaunystė", "Daina", keraminę skulptūrą "Sparnai". Šios dailininkės kūrybiniais ieškojimams būdingas siekimas novatoriškai panaudoti lietuvių liaudies meno tradicijas. Tobulai pažindama medžiagą, įvaldžiusi technologines paslaptis, A. Ličkutė savo bareljefuose, dekoratyviniuose pano bei kituose keramikos darbuose pasiekia minties ir plastinės formos darnumo, didelio išraiškingumo. Dailininkė ugdo jaunąją keramikų kartą, dėstydamą Vilniaus Dailės institute.

Tapytojui Jonui Švažiui Respublikinę premiją pelnė drobės "Darbininkai", "Tiltas", "Vakaras", "Klaipėdos uoste", "Elektrėnai", "Vytautas Montvila", "Jonava", Industriniai motyvai, mūsų epochą simbolizuojantys radarai, tiltai, sudėtingi pramonės įrenginiai - pamėgti dailininko meninio apmąstymo objektai. Į aktualias nūdienos realijas Jonas Švažas sugeba pažvelgti jautria menininko akimi, apčiuopdamas esminius, ryškiausių besikeičiančios mūsų gyvenimo aplinkos bruožus. Ne vieną jo peizažą, pasižymintį minties gilumu, aukštu profesionalumu, galima priskirti prie geriausių šiuolaikinės lietuvių tapybos pavyzdžių.

Jonynas Antanas (g. 1923.XII.14 Alytuje) - rašytojas. 1933-40 mokėsi Alytaus g-joje. 1940 sunkiai susirgo ir neteko regėjimo. 1944 baigė Kauno mokytojų seminariją. Dirbo Lietuvos TSR Socialinio aprūpinimo liaudies komisariate. Nuo 1944 ilgą laiką buvo Aklųjų d-jos v-bos pirmininkas. 1949 išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį "Kovotojų dainos". 1951-52 mokėsi Literatūriniam Gorkio uni-te Maskvoje. 1954-62 su pertraukomis dirbo "Literatūros ir meno" ir "Pergalės" redakcijose. Nuo 1955 TSKP narys, 1958-59 kandidatas į LKP CK narius. 1958-59 "Moksleivio" redaktorius.

**KAS KOVOJO UŽ LIETUVOS
NEPRIKL AUSOMYBĖ IR KAS JĄ
IŠDUODAVO?**

PROF. J. ŽIUGŽDA

Audringiausias lapas iš Lietuvos istorijos

1919 metų balandžio-rugpiūčio mėnesiais tarptautinės kontrrevoliucinės jėgos - palikta Antantės imperialistų reikalavimu vokiečių kontrrevoliucinė kariuomenė, Pilsudskio legionai, buvusios carinės armijos karininkų ir generolų baltagvardiečių gaujos, taip pat veikė kartu su jomis lietuviškosios buržuazijos mobilizuoti kariniai būriai - nuslopino Lietuvoje Tarybų valdžią.

Darbo žmonės, Lietuvos Komunistų partijos vadovaujami, visą laiką kovojo prieš buržuazijos ir buožijos išnaudotojišką priespaudą, prieš buržuazinę, o vėliau - fašistinę diktatūrą, prieš imperialistų siekius paversti Lietuvą placdarmu Tarybų Sąjungai užpulti. Jie atkakliai ir pasiaukodami kovojo už fašistinės diktatūros nuvertimą, už Lietuvos nepriklausomybę, už tarybinės santvarkos atkūrimą Lietuvoje. Darbo žmonės ne kartą ėmėsi masiškų veiksmų, visą laiką krašte vyko aštri klasių kova.

Metai po metų intensyvėjo vieningas antifašistinis darbo žmonių masių judėjimas. Buržuazinės Lietuvos pramonėje darbininkai buvo žiauriai išnaudojami. Labai menkas nekvalifikuoto darbininko darbo užmokestis, net oficialiais duomenimis, palaiptai mažėjo ir nuo 1930 iki 1939 metų sumažėjo vidutiniškai 34,4 procento. Pramonė buvo silpnai išvystyta, joje nevaržomai šeimininkavo užsienio ir vietinės monopolijos, nuolat augo bedarbių skaičius.

Skurdo ir darbo valstietija. Lietuviškoji buržuazija stengėsi didinti buožių skaičių, prievarta iškeldavo valstiečius į vienkiemius, todėl darbo valstiečiai, tarpstant krašte kapitalistiniam išnaudojimui, nusigyvendavo. Kasmet daug valstiečių, ypač mažažemių ir iš dalies vidutinių valstiečių, ūkių, neišlaikiusių buožių ir monopolijų priespaudos, būdavo parduodama iš varžytynių. Iš viso fašistinės diktatūros metais iš varžytynių buvo parduota maždaug 25 tūkstančiai darbo valstiečių ūkių. Kartu didėjo kitų valstiečių ūkių išskolinimas, kuris 1938 metais išaugo iki 405 434 tūkst. litų. Dėl neišbrendamų skolų tūkstančiams valstiečių grėsė nuskurdimas.

Kitas svarbus veiksnys, aštrinės antifašistini darbo žmonių judėjimą, buvo viešpataujančios fašistinės buržuazijos politika, žlugdžiusi Lietuvos nepriklausomybę. Ši aplinkybė ypač aiškiai ėmė reikštis, Hitleriui užgrobus valdžią Vokietijoje, susidarė sąlygos, reikalavusios ypatingo visų pažangiųjų lietuvių tautos jėgų budrumo.

Plačiųjų masių dalyvavimas

Tais metais antifašistiniame judėjime, nukreiptame prieš visą išnaudotojišką sistemą, prieš monopolijų savavaliavimą, prieš antilaudinę vyriausybės politiką, dalyvavo platūs Lietuvos miesto ir kaimo darbo žmonių - darbininkų, mažažemių ir vidutinių valstiečių, inteligentijos - sluoksniai. Dar 1934 metais pasireiškę valstiečių neramumai 1935 metais virto valstiečių streiku. Šis streikas, kilęs kairiakrantėje Užnemunėje, vėliau buvo paretas ir kitose Lietuvos vietose. Jis tęsėsi apie mėnesį. Fašistinės valdžios organai nuslopino šį valstiečių judėjimą žiauriomis priemonėmis - mirties bausmėmis, įkalinimu ilgiems metams; apie 900 žmonių buvo nubausti administracine tvarka. Tačiau valstiečių neramumų ir masinių demonstracijų būta ir vėlesniais metais.

Fašistinę diktatūrą sukretė darbininkų judėjimo pakilimas 1936 metais, pasiekęs didžiausią įtampą Kauno darbininkų trijų dienų visuotinio politinio streiko metu. Prieš streikuojančius darbininkus buvo imtasi žiaurių slopinimo priemonių. Ir vėliau Lietuvos Komunistų partijos vadovaujamas aktyvus darbininkų ir visų darbo žmonių judėjimas - įvairių imonių darbininkų streikai, masinės demonstracijos, aktyvus valstietijos priešinimasis - plėtėsi, darėsi vis labiau organizuotas ir iš esmės formavo revoliucinės situacijos prielaidas. Antifašistinio judėjimo augimas Lietuvoje, Lietuvos Komunistų partijos įtakos didėjimas kėlė baime Lietuvos valdančiosioms klasėms, ypač fašistiniams šulams. Anksčiau Lietuvos reakcinė buržuazija neturėdama atramos Lietuvos darbo žmonių masėse, visoje savo politikoje orientavosi į imperialistines valstybes, pajungdavo savo politiką jų

valiai, o nuo 1934 metų fašistiniai Lietuvos vadeivos jau stengėsi konkrečiai sustiprinti ryšius su reacingiausiomis iš jų.

Santykiai su hitlerine Vokietija ir pilsudskine Lenkija

Viena grupė su fašistiniu prezidentu A. Smetona priešakyje orientavosi į Anglijos ir Prancūzijos imperialistus ir konkrečiai ieškojo būdų, kaip sudaryti tam tikrus sandėrius su J. Pilsudskiu bei kitais buržuazinės Lenkijos vadovais, kad, užsitikrinę buržuazinės Lenkijos globą, galėtų išsaugoti buržuazinį-fašistinį režimą Lietuvoje. Kiti fašistai, vadovaujami buvusio premjero A. Voldemaro, orientavosi į hitlerinį Vokietiją.

Kai buržuazinės Lenkijos vadovai (J. Pilsudskis, J. Bekas ir kiti), nepaisydami įvairių hitlerininkų provokacijų Gdanske, 1933 m. pradėjo derybas su hitlerine Vokietija, pasibaigusias 1934 m. sausio 26 d. tuo, kad buvo pasirašyta atitinkama deklaracija, kurią abiejų valstybių reakciniai ideologai dargi pavadino "draugystės sutartimi", grėsmė Lietuvos nepriklausomybei darėsi visiškai konkreti. Hitleris ir jo statytiniai, ruošdamiesi plėšikiškiems užgrovimams ir kruviniams žygiams į rytus, ne kartą stengėsi suaktyvinti Beko ir jo vienminčių politiką, nukreipiant ją prieš Lietuvą ir kitus Lenkijos kaimynus. 1933 m. gegužės 3 d., kai Lenkijos ambasadorius Vysockis pareiškė Hitleriui oficialų protestą dėl Vokietijos provokacijų Gdanske, Hitleris atsakė, kad jis nepripažįstas jokių Lenkijos teisių į Dancigą (Gdanską), ir nedviprasmiškai pareiškė: "Būtų kur kas protingiau ieškoti išėjimo prie jūros anapus Rytų Prūsijos". Šią provokacinę Hitlerio mintį kartoją jo statytiniai, tokie kaip Vokietijos ambasados Londone sekretorius grafas Bismarkas, ją taip pat parėmė kai kurie reakciniai laikraščiai Londone; pastarieji rašė, kad Vokietija gali Lenkijai "ne tik suteikti kitą kelią prie jūros - per Memelį (Klaipėdą), bet ir atverti jai kelią į Odesos uostą".

Tarybų Sąjunga už Pabaltijo šalių nepriklausomybę

Hitleriui atėjus į valdžią, tarptautinė padėtis buvo tokia įtempta, kad Tarybų Sąjungos vyriausybė, visada gynusi mažų nacijų laisvę bei valstybinę nepriklausomybę ir kovojusi už visuotinę taiką, 1933 m. gruodžio 14 d. pasiūlė Lenkijos vyriausybei kartu pasirašyti deklaraciją, kurioje būtų reiškiamas abiejų susitariančių šalių pasiryžimas ginti taiką Europos rytuose ir

garantuoti Pabaltijo šalių nepriklausomybę bei neliečiamumą, nes jų neliečiamumas buvo būtina taikos išsaugojimo sąlyga. 1933 m. gruodžio 19 d. Lenkijos vyriausybė pareiškė sutinkanti su šiuo Tarybų Sąjungos vyriausybės pasiūlymu.

Tačiau praėjus kelioms dienoms po to, kai buvo pasirašyta Lenkijos ir hitlerinės Vokietijos 1934 m. sausio 26 d. sutartis, Lenkijos vyriausybė atsisakė pasirašyti deklaraciją, kuri garantuoja Pabaltijo šalių nepriklausomybę. Kadangi grėsmė taikai ir mažų valstybių nepriklausomybei sąlygojo pirmiausia grobikiški hitlerinės Vokietijos kėsni, Tarybų Sąjungos vyriausybės 1934 m. kovo 28 d. pasiūlė Vokietijos vyriausybei kartu pasirašyti protokolą dėl Pabaltijo šalių nepriklausomybės ir neliečiamumo garantijos. Bet Vokietijos vyriausybė atmetė šį Tarybų Sąjungos pasiūlymą, demagogiškai motyvuodama savo poziciją tuo, kad ji "nemato jokio pagrindo pasirašyti su Tarybine vyriausybe specialią sutartį dėl šių valstybių apsaugos". Šiuo savo žingsniu hitlerininkai parodė, kad jie planuoja užgrobti Pabaltijo kraštus ir sukurti jų teritorijoje placdarmą prieš Tarybų Sąjungą.

Grėsmė nepriklausomybei didino, pirma, priešiški Lietuvos ir Lenkijos savitarpio santykiai dėl Vilniaus; antra, tai, kad buvo pasirašyta Lenkijos ir Vokietijos 1934 m. sausio 26 d. sutartis, suteikusi hitlerininkams galimybę viešai aktyvinti savo grobikiško žygio "į rytus" planus, demagogiškai panaudojant šią sutartį maskavimo tikslais; trečia, išdavikiška politika, kurią vykdė Lietuvos fašistai, visą laiką ieškoję imperialistinių valstybių pagalbos prieš darbo žmonių revoliucinį judėjimą.

Hitlerininkų veidmainystės

Nedera užmiršti, kad ir Hitleris, ir jo statytiniai, daugeliu atgvejų veidmainiškai postringaudami apie savo, esą, gerus santykius su Lenkija ir dangstydami 1934 m. sausio 26 d. sutartimi, ne tik ruošėsi grobikiškiems žygiams į rytus, kartu neabejotinai planuodami užgrobti ir Lenkiją, ir Lietuvą, bet ir, prisidengdami įvairiais pokalbiais, teikdavo buržuaziniams Lenkijos vadovams klatingus pasiūlymus, duodavo "patarimus".

Kalbėdamasis 1935 metais su Lenkijos užsienio reikalų ministru J. Beku Berlyne, Hitleris veidmainiškai sakė jaučiasi laimingas, pagerėjęs santykiams su Lenkija, atkakliai teigė, kad jo ketinimai esą "taikūs", ir tik tarp kitko atkreipė dėmesį į tai, kad Blombergas paskirtas

į naują postą: "Paskyriau jį reichsvero vyriausiuoju vadu (. . .). Blombergas, kaip ir aš, nekenčia Rusijos". Ir čia pat patarė J. Bekui: "Pasikalbėkite su Blombergu". O Geringas, 1935 m. sausio mėnesį atvykęs į Varšuvą, kalbėdamasis su užsienio reikalų viceministru grafu Šembeku, samprotavo, esą "Vokietija nori matyti Lenkiją stiprią, kad drauge su ja būtų galima sukurti užtvaramą prieš Rusiją", ir čia pat klastingai aiškino, kad "Lenkija tiesiogiai riša Baltijos ir Juodąją jūras ir kad jai tokiu būdu atsiveria didelės galimybės Ukrainos pusėje".

Per medžioklę Belovežo girioje Geringas, kreipdamasis į lenkų generolus, pareiškė, kad Ukraina galėtų tapti Lenkijos įtakos zona, o Rusijos šiaurės vakarų teritorija - Vokietijos įtakos zona. Lietuvą ir kitus Pabaltijo kraštus hitlerininkai šiuose savo planuose be jokių ceremonijų priskirdavo Vokietijos "zonai".

Piečiantis hitlerinės Vokietijos ir apskritai tarptautinio fašizmo agresyviems planams, kitos imperialistinės valstybės buvo aiškiai suinteresuotos, kad fašistinės ginkluotos agresijos grėsmė iš karto būtų nukreipta prieš Tarybų valstybę. Todėl Anglijos ir Prancūzijos imperialistai dėjo nemaža pastangų, kad Lietuvos ir Lenkijos reakcinės vyriausybės rastų bendrą kalbą, vykdytų tokią pačią tarptautinę politiką, kuri įgalintų imperialistus savo antitarybiniuose planuose numatyti bendrą antitarybinį placdarmą.

Smetoninės vyriausybės slaptoji politika

Ir Lietuvos fašistinė vyriausybė, kuri buvo gyvybiškai suinteresuota išsaugoti savo klasinį viešpatavimą ir reakcinį režimą, palaikydama antitarybinius imperialistų planus, ėmėsi konkrečių žygių slapta nuo liaudies susitarti su Lenkijos reakcine vyriausybe. Jau nekalbant apie oficialius Lietuvos užsienio reikalų ministro Lozoraičio susitikimus su Beku Ženevoje, abiejų valstybių valdančiųjų klasių atstovai daug kartų buvo neoficialiai susitikę ir Lietuvoje, ir Lenkijoje. Lietuvoje lankėsi arkivyskupas Michalkevičius, žurnalistas Novočinskis, buvęs ministras pirmininkas Pristoras, žurnalistas Katelbachas, Pilsudskio patikėtinis Miulšteinas. Jie susitiko ir kalbėjosi su atsakingais Lietuvos vyriausybinių sferų atstovais. Tuo pat laikotarpiu Lietuvos diplomatas J. Šaulys buvo nuvažiavęs į Vilnių ir ten susitiko su Pilsudskiu; Varšuvoje lankėsi vienas žymiausių fašistinės partijos atstovų kunigas V. Mironas, ir jį taip pat priėmė Pilsudskis. O Lietuvos fašistai, ypač buvusio

premjero A. Voldemaro šalininkai, tuo pat laikotarpiu užmezgė ryšius su hitlerininkais Vokietijoje, o paskui ir tiesiogiai bendradarbiavo su jais.

Nors šie lietuviškųjų fašistų susitikimai ir ryšiai su tarptautinės reakcijos atstovais buvo neoficialūs, slapti, Lietuvos liaudis ir Lietuvos Komunistų partija sužinodavo apie juos. Mūsų krašto darbo žmonės suprato, kad šie susitikimai ir ryšiai - ne kas kita, kaip ieškojimas užsienyje naujų būdų fašizmui sustiprinti.

Darbo žmonių išsivadavimo kovoje greta ekonominių reikalavimų, kultūrinio vystymosi laisvės, žodžio, susirinkimų laisvės ir kitų reikalavimų buvo keliami šūkiškai dėl kovos prieš fašistinę diktatūrą, už Lietuvos nepriklausomybę, buvo demaskuojami fašistinių vadeivų sandėriai su imperializmo agentūra užsienyje.

Komunistų Partijos reikalavimai

Savo atsišaukime 1935 metų Gegužės 1-osios proga Lietuvos KP CK nurodė pagrindinius reikalavimus dėl vidaus politikos, dėl darbo žmonių ekonominės padėties ir kartu ryškiai atskleidė pavojus, kurie gresia Lietuvai ryšium su tarptautine padėtimi ir išdavikiška lietuviškojo fašizmo politika. Atsišaukime buvo aiškiai pasakyta, jog Hitleris ruošiasi užgrobti Klaipėdą, ruošiasi karui prieš TSRS, o "karas prieš TSRS reiškia karą ir prieš Lietuvos darbo žmones (. . .), Lietuvos pagrobimą ir jos nepriklausomybės palaidojimą". Tuo tarpu "Smetonos valdžios politika padeda Hitleriui (. . .). Dar daugiau. Smetonos valdžiai rūpi susitarti su Hitleriu ir Pilsudskiu įjungt Lietuvą į karą prieš TSRS". Konstatuodamas tokią pavojingą Lietuvos padėtį ir atskleisdamas ryšį tarp šios padėties ir fašizmo viešpatavimo, Lietuvos KP CK ragino darbo žmones: "Kas nenori (. . .) Lietuvos nepriklausomybės palaidojimo, tas turi kovot ne tik prieš Hitlerį ir Pilsudskį, bet ir prieš Smetonos valdžią, už fašistų valdžios nuvertimą (. . .). Ginkim Lietuvos nepriklausomybę nuo užsienio imperialistų ir nuo Lietuvos fašistų! (. . .). Šalin Hitleris, Pilsudskis ir Smetona!" (Lietuvos Komunistų partijos atsišaukimai (toliau: LKPA), t. IV, Vilnius, 1936, p. 59).

Šitokiai principinei pozicijai Lietuvos KP buvo ištikima ir antrojo pasaulinio karo išvakarėse, ir tais metais, kai darbininkų klasė ir visi darbo žmonės tarptautiniu mastu išvystė kovą prieš imperialistų ruošiamą Tarybų Sąjungos užpuolimą, prieš kylančią hitlerinę agresiją.

Istorinis atsišaukimas

Šiuo atžvilgiu ypač atkreiptinas dėmesys į Vokietijos, Prancūzijos, Anglijos, Lenkijos, Italijos, Čekoslovakijos, Belgijos, Austrijos, Vengrijos ir Lietuvos komunistų partijų atsišaukimą "Į visų šalių darbininkus ir darbininkes, visus darbo žmones, darbo jaunimą, į visus, kurie trokšta taikos, į visus imperialistinio karo priešininkus". Šis atsišaukimas, paskelbtas 1935 m. gegužės 15 d., savo smaigaliu buvo nukreiptas prieš imperialistinio karo grėsmę, prieš pagrindinį šios grėsmės svertą - hitlerinę Vokietiją, ragino ginti Tarybų Sąjungą. Jame konkrečiais pavyzdžiais buvo demaskuojami karingi tarptautinio imperializmo, pirmiausia hitlerinio fašizmo, kėslai. Šiame atsišaukime atsispindėjo ir broliškų komunistų partijų susirūpinimas įtempta padėtimi, susidariusia dėl hitlerinės agresijos grėsmės ir Lenkijoje, ir Pabaltijo kraštuose. Jame buvo nurodyta, jog hitlerinė Vokietija vykdo įvairias parengiamąsias priemones, "kad galėtų panaudoti savo ginkluotą kumštį prieš Klaipėdos kraštą, Dancigą ir Austriją, šiaurinę Bohemiją, šiaurinę Sileziją, Pabaltijį ir dar intensyviau kurstyti karą prieš Tarybų Sąjungą". Atsišaukime buvo taip pat demaskuojamas vaidmuo tų valstybių, kuriuos tuo etapu veikė kaip Vokietijos sąjungininkai. "Hitlerinės Vokietijos kariniai sąjungininkai, - sakoma atsišaukime, - karinė-fašistinė Japonija ir pilsudskinė Lenkija remia Vokietijos ginklavimąsi. Žingsnis po žingsnio Japonija ir Lenkija, sekdamos imperialistine Vokietija, didina savo apsiginklavimą, kad galėtų užpulti Tarybų Sąjungą". Atsišaukimas baigiasi šūkiomis, raginančiais darbo žmones kovoti už taiką, už socializmą, prieš imperialistinę agresiją. Greta kitų buvo tokie šūkiai, tiesiogiai raginantys ginti ir Lietuvos, ir Lenkijos nepriklausomybę: "Šalin pagrindinį karo kurstytoją - hitlerinį fašizmą! Šalin jo karinius sąjungininkus - karinę-fašistinę Japoniją ir Lenkijos fašistus! Ginkim visų darbo žmonių tėvynę - Tarybų Sąjungą!"

Šis atsišaukimas, išverstas į lietuvių kalbą, buvo nelegaliai platinamas darbo žmonių tarpe ir turėjo didelę ideologinę bei propagandinę reikšmę, ypač stiprinant Lietuvos ir Lenkijos darbo žmonių draugystę, kovojant prieš bendrą priešą - fašizmą.

Apie Lietuvos nepriklausomybei pavojų

Pagrindiniu pavojumi nepriklausomybei Lietuvos Komunistų partija laikė agresyvią hitlerinę Vokietijos politiką. Šis Lietuvos KP, darbi-

ninkų klasės, pažangios inteligentijos požiūris ryškiai atsispindi visoje darbo žmonių revoliucinėje kovoje, visuose atitinkamuose tų metų dokumentuose. 1935 m. gegužės mėn. Lietuvos KP CK paskelbė atsišaukimą į visus Lietuvos darbo žmones, demaskuodamas jame agresyvius hitlerininkų kėslus prieš Tarybų Sąjungą, taip pat prieš Lietuvą, nurodydamas, kad "Smetona ir fašistų valdžia uostosi su hitlerine Vokietija ir tariasi su Hitleriu, už kokią kainą Lietuvą Vokietijai perduot". Todėl - "Šalin hitlerinę Vokietiją! (. . .), Šalin fašistų valdžia ir pardavikas Smetona! (. . .) O jei Hitleris išiveržtų į Lietuvą, stokim su ginklu rankose gintis nuo naujų okupantų!" (LKPA, IV, p. 93). Tokie šūkiai buvo keliami visoje darbo žmonių revoliucinėje kovoje - ir 1935 m. masinio valstiečių streiko dienomis, ir 1936 m. darbininkų streikų metu, ir vėlesniais metais.

Bet kadangi Lietuvos ir Lenkijos santykiai buvo labai įtempti, iš esmės, dėl Vilniaus, ir kadangi buržuazinės Lenkijos vadovai (J. Pilsudskis, J. Bekas ir kt.), ypač - pasirašius 1934 m. sausio 26 d. sutartį su Vokietija, ne kartą kalbėjo apie savo agresyvius ketinimus Lietuvos atžvilgiu ir šiuos ketinimus, kaip jau buvo sakyta, demagogiškai rėmė Hitleris ir jo statytiniai, o fašistiniai vadeivos išdavikiškai flirtavo ne tik su hitlerininkais, bet ir su reakcingaisiais Lenkijos sluoksniais, tai darbo žmonių kovoje prieš fašizmą, prieš agresijos grėsmę buvo aktyviai propaguojama būtinybė kovoti ir prieš agresyvius reakcinių Lenkijos vadovų kėslus.

Lietuvos liaudies masių judėjime plačiai skambėjo šūkiai prieš agresyvius lenkiškųjų reakcionierių kėslus ryšium su Lenkijos vyriausybės 1938 m. kovo 17 d. ultimatumu Lietuvos vyriausybei, ypač ryšium su tuo, kad prieš pateikiant šį ultimatumą ir po to daugelyje Lenkijos miestų, taip pat ir Vilniuje buvo organizuojamos nacionalistinės demonstracijos, nukreiptos prieš Lietuvą, o Lenkijos kariniai daliniai buvo perdislokuojami arčiau Lietuvos sienų. Padėtis darėsi ypač pavojinga dar ir todėl, kad tuo metu prie sienų buvo koncentruojami hitleriniai kariniai daliniai, gavę įsakymą užgrobti Klaipėdos kraštą ir visą teritoriją iki Dubysos, jeigu Lenkijos kariuomenė užpultų Lietuvą. Tomis dienomis Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Alytuje ir kituose miestuose, daugelyje miestelių vyko masinės darbo žmonių demonstracijos, kuriose aktyviai dalyvavo komunistai ir antifašistiniai veikėjai. Demonstrantai reikalavo ginti nepriklausomy-

bę, ragino kovoti prieš lenkiškųjų reakcionierių ir hitlerininkų grasinimus, prieš išdavikišką politiką, kurią vykdė lietuviškieji fašistai, pasirošę atiduoti Lietuvą savo ideologiniams vienminčiams ir Lenkijoje, ir Vokietijoje.

Lietuvos Komunistų Partijos atsišaukimas

Lietuvos Komunistų partija tuo metu kreipėsi į darbo žmones atsišaukimu "Lietuvos nepriklausomybė pavojuje!"

Lietuvos KP iškėlė aikštėn tą faktą, kad agresyvūs Lenkijos reakcinių sluoksnių išpuoliai prieš Lietuvą, pasibaigę grasinančiu ultimatumu, prasidėjo, Hitleriui užgrobęs Austriją; Lietuvos Komunistų partija demaskavo ir lenkiškuosius reakcionierius, ir hitlerininkus. Kartu Lietuvos KP nurodė, kad susidariusios pavojingos padėties šaknys susijusios su Lietuvos fašistinės vyriausybės politika. "Fašistų valdžia, - sakoma atsišaukime, - pataikavo fašistinių agresorių šalims, leido nevaržomai veikti Hitlerio agentams voldemarininkams, vedė slaptas derybas su Lenkija, o šalies viduj vis toliau stiprino ekonominę ir politinę liaudies sprespaudą. Visa tai tik silpnino Lietuvos atsparumą prieš agresorius ir stiprino jų apetitus pagrobtį Lietuvą, o tuo pačiu ruošė Lietuvai Austrijos likimą". Komunistų partija šaukė darbo žmones "Į kovą prieš susibankrutijusią fašistų tautininkų valdžią!", ragino "Vienykim jėgas kovai dėl Lietuvos nepriklausomybės gynimo!"

Lenkiškiesiems nacionalistams išvysčius audringą antilietuvišką propagandą ir naujai dislokuojantis Lenkijos kariuomenei, taip pat perkėlus Vokietijos armijos dalinius arčiau Lietuvos sienų, padėtis darėsi nepaprastai įtempta, faktiškai iškilo karo grėsmė. Taip vertino padėtį ir kai kurie diplomatai. Pavyzdžiui, Davies, tuometinis JAV ambasadorius Tarybų Sąjungoje, savo dienoraštyje 1938 m. kovo 17 d. rašė: "Diplomatų korpusą jaudina padėtis tarp Lietuvos ir Lenkijos (...), atrodo, kad galimi agresyvūs Hitlerio veiksmai". O jau vėliau, kovo 26 d., Davies laiške JAV valstybės sekretoriui taip įvertino buvusį tarptautinį įtempimą: "Lenkijos ultimatumas Lietuvai (...) sukėlė didžiausią nerimą, kad tai pagreitins karą. Čekoslovakijos ambasadorius būkštavo, jog tai reiškia naują Sarajevo incidentą, kuris gali pagreitinti karą visoje Europoje" (Joseph E. Davies, Mission to Moscow, New York, 1941).

Ir tuo įtempimo kupinu laiku, kaip ne kartą ankstesniais metais, už Lietuvos laisvę ryžtin-

gai stojo Tarybų valstybė. Jau kovo 16 d. Tarybinė vyriausybė informavo Lenkijos ambasadorių Maskvoje, kad ji palaikanti Lietuvos nepriklausomybę ir ginkluoto Lietuvos užpuolimo atveju denonsuosianti Lenkijos ir Tarybų Sąjungos nepuolimo paktą, rezervuodama sau veikimo laisvę.

Ryžtinga, principinga Tarybų Sąjungos vyriausybės pozicija užkirto kelią ginkluotam įsiveržimui į Lietuvą ir tiesiogiai atsiliepė Lenkijos kovo 17-osios ultimatumui, kuriame faktiškai jau buvo apsiribota vienu pagrindiniu reikalavimu - kad būtų užmegzti diplomatiniai santykiai su Lenkija.

Pažymėtina, kad tomis įtempimo kupinomis 1938 metų kovo dienomis tarptautinės reakcijos siautėjimą, kuris grėsė baisiomis karo gaisro pasekmėmis, kaip ir anksčiau, pavyzdžiui, 1926, 1927 metais, teisingai, iš marksistinių-lenininių internacionalistinių pozicijų įvertino Lenkijos komunistai. Lenkijos Komunistų partijos Centro Komitetas savo atsišaukime "Šalin karą!" greižtai pasmerkė reakcinius lenkiškųjų reakcionierių veiksmus prieš lietuvių tautą.

Ryžtingas liaudies protestas nuskambėjo Vakarų Baltarusijos Komunistų partijos organe - laikraštyje Czerwony sztandar", kuris demaskavo antitarybinę reakcinių išpuolių tendenciją.

Principinga Lenkijos komunistų pozicija 1938 metų kovo dienomis, kai tarptautinė padėtis buvo labai įtempta, ryškiai atspindėjo nuoširdžią Lietuvos ir Lenkijos darbo žmonių draugystę, vieningą marksistinę-lenininę Lietuvos ir Lenkijos komunistų politinę liniją.

Tačiau Lietuvos fašistinė vyriausybė, kuri priėmė Lenkijos vyriausybės ultimatumą, toliau vykdė tokią pat vidaus politiką - imdavosi griežčiausių priemonių prieš liaudies masių išsivadavimo judėjimą, ir tokią pat užsienio politiką - stengdavosi įsiteikti tarptautinėms reakcijos jėgoms.

Tik tolydžio stiprėjanti darbo žmonių revoliucinė kova, kuriai vadovavo Lietuvos Komunistų partija, ir broliška Tarybų valstybės pagalba užkirto kelią į Lietuvą kruviniesiems hitleriniams agresoriams, užtikrino Lietuvos laisvę, 1940 metais krašte buvo nuversta fašistinė diktatūra, atkurta Tarybų valdžia, Lietuva pasiskelbė Tarybų Socialistine Respublika.

Dainų karalienės Lietuvoje

Niekas jų nekarūnavo, niekas jų nevainikavo, o visgi tai tikros karalienės. Kiek jų Lietuvoje yra buvę, kiek tebėra? Kas besuskaičius. . . Nuo seno Lietuva garsi dainom ir dainininkėm. Daugiausia dainų moka dainuoti, užvis gražiau dainuojančioms liaudies dainininkėms ir dera dainų karalienės vardas.

Vilniaus konservatorijoje, liaudies muzikos kabinete, kabo dailininko Vytauto Ciplijausko pieštas Marės Navickienės portretas. Paprasta kaimietė nuo Varėnos, ryšinti šviesia šventadieniška skarele. Ne iš karto įspėsi, kokį didelį talentą turėjo ši, dabar jau mirusi moteris.

— Užrašėme ne per daugiausia jos dainų, gal apie septyniasdešimt, - sako kabineto vedėja Genė Četkauskaitė, - bet įspūdį paliko labai gilų. Dainos buvo jos būtis. Dainavo su dideliu kūrybiniu polėkiu. Mano laimė, kad užklydau į jos kaimą, į Mitrauką prie Merkio. . .

Rekordininkės, tos, kur minimos Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje, tautosakininkams yra padainavusios po 400 ir daugiau dainų. Dar A. Juška atrado vieną tokią dainų karalienę - Bakšaitienę nuo Veliuonos. T. Brazys užrašinėjo Ievą Krukoniūtę. J. Aidulis Ignalinos krašte aptiko Kristiną Skrebutėnię, aklą senutę, kurią vėliau J. Balys pavadino "gal būt, didžiausia iki šiol užtikta tautosakos teikėja". Na, o visai neseniai tautosakininkas N. Vėlius 400 dainų "išprašė" iš Anelės Čepukienės, dzūkės, nusikėlusios į Šilutę.

Tur būt, per plačiai užsimojome - papasakoti nedideliame straipsnelyje apie reiškinį, kuris vertas ištisos studijos. Be to, skaityti apie dainininkes - toli gražu ne tas pats, kas klausytis jų. Mūsų laimei, daugelio jų balsas įamžintas plokštelėse - "Lietuvių liaudies dainų antologijoje" (6 plokštelės), "Dzūkų dainose" (4 plokštelės), parengtose G. Četkauskaitės iniciatyva. Netrukus pasirodys ir plokštelė su M. Navickienės įdainavimais.

"Oi tu aglala, šilo dukrala," - klausausi Bronės Bogušienės balso. Melodija srūva kaip vanduo

pavasari, o vingių vingelių tiek, kad stebiesi, kaip muzikologai gali juos užrašyti ženklais. Buvau Dulgininkuose - dainininkės kaime, pasimetusiame tarp miškų netoli Leipalingio. Saulėti miškai, rodos, patys pakužda dainą. Kažkur čia, dzūkų kaimuose, Čiurlionis kadaise rado skaidrią dainą apie beauštančią aušrelę, ilgesingą - apie girelę žaliąją. . . O kiek dar kitų kompozitorių įkvėpė kaimo moterų dainavimas?

Pripažintos mūsų dienų "karalienės" - Ona Jauneikienė nuo Merkinės, kaišiadoriškė Ona Grigaliūnienė. Pirmoji pasižymi nepaprastu skoniu - dainuoja labai subtiliai, pasirinkdama tik labai vertingas, senas dainas. Antrajai taip rūpėjo išsakyti, išreikšti save dainomis, kad savo laiku buvo palikusi namus ir dainavo "Lietuvos" ansamblyje.

Šviesios tai galvos, neabejotini talentai - tos moterys, ne vien gera muzikine klausa ir balsu išsiskiriančios iš kitų. Platus interesų ratas. Plati emocijų skalė. Būtų ragavusios daugiau mokslo, dar nežinia į kokius žmones būtų išėjusios.

Daina ėjo iš kartos į kartą, keitėsi, buvo šlifuojama, įgydavo naujų bruožų. Autorystės jau niekas neatseks. Todėl ir sakome - liaudies daina. O visgi - kažkas pradžia davė. Tai turėjo būti neeilinio talento žmonės. Kažkas vertė dainas, atėjusias iš kaimynų - lenkų, baltarusių. . . Švenčionių rajono Daumilų kaime, kur moterys moka daug analogiškų dainų lietuviškai ir baltarusiškai, teiravausi Jadvygos Bieliauskienės, ar ne pati vertė. Atsakė: "Kad ir kaip mėginau verpdama perverst, neišeina". Vadinausi, jau rado. Ir perduoda toliau, jaunesnei kartai.

Čia daugiausia kalbėjome apie dzūkų dainininkes. Nieko nuostabaus - daugelis tautosakininkų derlingiausiais dainomis laiko Varėnos, Lazdijų, Švenčionių rajonus. Tačiau tai nereiškia, kad dainų karalienių neišugdė ir kitos apylinkės. Rasim jų Žemaitijoje, kur dainininkas, anot vieno tautosakininko, "tarsi pats savęs pasi-

klauso", rasim ir Aukštaitijoje, kur seniausioji karta tebeprisimena skambiąsias sutartines. Įdomus reiškinys - ypač daug senų dainų išsaugo moterys, persikėlusios iš gimtinės į tolimesnes vietas. Jos laikosi savo krašto dainų, jas tarsi užkonservuoja.

Ar nekyla klausimas, kodėl tik karalienės? O kurgi karaliai? Yra gerų liaudies dainininkų ir vyrų, bet žymiai mažiau. Gal čia "kaltas" lietuvių liaudies dainų lyrizmas? Mat, lyrika laikoma daugiau moterų privilegija (paliekant vyrams epą). Specialistai išvadų daryti neskuaba. Yra ir kontrargumentų - sakysim, Klaipėdos krašte daugiau vyrai dainuoja.

Atėjo televizijos ir radijo era. Yra nuomonių, kad girdime paskutiniąją liaudies dainininkų kartą, kad senoviška liaudies daina neišlaikysianti profesionaliosios dainos konkurencijos ir t. t.

Genės Četkauskaitės nuomonė kitokia: "Ir pirmieji užrašinėtojai praeitame šimtetyje dėl šito nuogąstavo, o kaip matome, tradicinis

liaudies dainavimas ir mūsų laikus pasiekė. Liaudies kūrybos procesas vyksta ir dabar. . ."

Iš kartos į kartą. . . Gyvas pavyzdys - viena šeima. Elenos Zaukienės pavardę rasime Z. Slaviūno "Sutartinėse", daugelyje kitų tautosakos rinkinių. Jos dainas paveldėjo duktė - Emilija Kuzavinienė, o iš šios perėmė anūkė - Edita Meškuotienė ir proanūkai. Kiek senų dainų moka Edita - moteris, dar neturinti keturiasdešimties. Baigusi fizikos mokslus, ji dirba Elektrografijos mokslinio tyrimo institute ir yra šio instituto etnografinio ansamblio siela. Vadinasi, galime kalbėti apie naują "karalienių kartą"?

Liaudies daina Lietuvoje dabar sklinda šimtais atmainų. Dainuoja ją įvairūs ansambliai, dainuoja operos dainininkai. Daina, gimusi šiaurinėje pastogėje, papuošia ne vieną koncertų salę. Dainų švenčių dienomis ją užtraukia daugiataktantiniai chorai. Bet tebegyva ir senoji tradicija - daina iš lūpų į lūpas eina pas gambiausius liaudies dainininkus, per karalienes iš paprastos kaimo pirkios.

JUOZAS KAROSAS

Kompozitorius, dirigentas, Lietuvos Socialistinės Tarybinės Respublikos Nusipelnęs Meno Veikėjas ir Liaudies Artistas š. m. liepos 16 dieną atšventė savo 85-įjį gimtadienį ir labai aktyviškai dalyvavo praėjusioje Dainų Šventėje.

Jo gimtinė Sproguitis. Anykščių rajone. Jis dar vaikystėje pramoko groti smuiku ir armonika. Nuo 1912 metų vargoninkavo įvairiuose Lietuvos miesteliuose ir vadovavo jaunimo chorams. Pasaulinio karo metu dirbo Maskvoje ir kituose Rusijos miestuose. 1927 metais baigęs Rygos konservatorijos vargonų ir kompozicijos klases, dėstė muziką Lietuvių draugijoje, vadovavo Rygos lietuvių chorams, rengė vargonų koncertus, dirigavo lietuvių koncertus per Rygos radiją. Nuo 1930 metų dėstė muziką Kauno "Saulės" draugijoje ir mokytojavo seminarijoje, dirigavo "Dainos" draugijos chorui ir radijo simfoniniam orkestrui.

1937 metais kompozitorius išleido muzikos vadovėlį "Garsų kelias". 1937-1939 ir 1945-1956 Klaipėdos muzikos mokyklos, 1939-1945 Šiaulių muzikos mokyklos direktorius ir pedagogas. 1946-1956 Klaipėdos mokytojų instituto. 1956 Lietuvos TSR konservatorijos dėstytojas. 1956-1964 dėstė taip pat Vilniaus Talat-Kelpšos muzikos technikumė, 1957-1961 Vilniaus Ped.

institute. Buvo pirmesnių dainų švenčių vyriausiu direktoriumi.

Kompozitorius Juozas Karosas taip pat rašė Lietuvos periodinėje spaudoje. Jo nuopelnai lietuvių tautos kultūriniame gyvenime yra labai dideli.

Mes visi Amerikos pažangieji lietuviai, sveikindami jubiliatą su 85-ju gimtadieniu, slinkime jam geros sveikatos ir susilaukti dar daug, daug gimtadienių.

V. Gulmano nuotr.

TARYBŲ LIETUVOS JŪROS VARTAI

JUSTAS PALECKIS

Kai kalbama apie Klaipėdą, nejučiom prisime-
nu praeitį. Dėl konfliktų, kurie išskildavo nedide-
liame Klaipėdos krašte buržuaziniais fašistinės
santvarkos Lietuvoje metais, gana dažnai išsi-
vystydavo įvykiai, sukelianys pasaulinę sensa-
ciją. Tokiu politinės situacijos paaštrėjimo me-
tu man tekdavo ten buvoti. Vieną straipsnių
Klaipėdos klausimu aš pavadinau "Klaipėdos ir
Memelio kova". O ši kova turi ilgą istoriją.

Siek tiek istorijos

Dar pirmaisiais mūsų eros amžiais Baltijos jū-
ros pietvakarių pakrantėse apsigyveno baltų
gentys, iš kurių paskui susidarė lietuvių, latvių
ir prūsų tautos. Iš lietuviškai latviško kuršių
genčių pavadinimo (senovės metraščiuose juos
vadindavo kurais arba kuronais) kilo Kuršių ma-
rių (Kurischhaf) pavadinimas. Prie sąsiaurio,
jungiančio Kuršių marias su Baltijos jūra nuo
neatmenamų laikų buvo kuršių-žemaičių gyven-
vietė Klaipėda. Dar ir dabar rodoma kalva, kur
kadaise stovėjo žemaičių pilaitė. Senovės Klai-
pėdą ir kitas lietuvių gyvenvietes dažnai užpul-
davo vikingai, čia bandė įsiveržti danai, tačiau
lietuviai ryžtingai kovodavo su užpuolėjais ir vi-
si bandymai užkariauti šias žemes baigdavosi
nesėkmingai. Tiktai įpusėjęs XII amžiui, kry-
žiaus žygių į Pabaltijį metu, kryžiuočiai užėmė
Klaipėdą. Pastatę čia 1252 metais savo pilį, jie
pavadino ją Mumelburgu, kuri laikui bėgant bu-
vo pradėta vadinti Memelburgu, o paskui pa-
prastai Memeliu. Šį pavadinimą įsibrovėliai paė-
mė iš Nemuno upės (Neman), klaidingai galvo-
dami, kad Kuršių marių sąsiauris yra šios upės
žiotys, pagal sąskambį perkrikštiję jį į Memel.

Nesiruošiu čia dėstyti visos ilgosios istorijos
raidos ir ringių, nekalbėsiu apie tai, kaip daug
kartų lietuviai išvydavo atėjūnus ir sugriauda-
vo jų pilį, kaip, likvidavus kryžiuočių ordiną,
Klaipėda atiteko Prūsijos-Brendenburgo herco-
gams, kurfiursams ir karaliams, o po to atsidūrė
vokiečių imperijos valdžioje, kaip keletą kartų
ją valdė Švedija ir Rusija, kaip po pirmojo
pasaulinio karo ji tapo Antantės protektoratu, o
vėliau susijungė su Lietuva.

Išliko lietuviais

Tačiau reikia pabrėžti, kad net tokie viduram-
žių autoritetai, kaip popiežius Inocentas III bei
imperatoriaus Sigizmundo paskirtas arbitras
Benediktas Makra pripažino, jog ne tik žemė,

ant kurios pastatytas Memelburgas, yra lietu-
vių žemė, bet ir dauguma Klaipėdos krašto
gyventojų išliko lietuviais. Apie lietuvišką šio
krašto pobūdį liudija vokiečių mokslininkų A.
Bacenbergerio, M. Vebero, M. Tepeno, K.
Lomeijero ir kt. tyrimai. Man teko matyti
brošiūrą, kurioje aprašomas Prūsijos kronpri-
mo, atvykusio 1809 metais į Klaipėdą, sutiki-
mas. Jį pasitiko lietuvių tautiniais rūbais
vilkinčios mergaitės, choras sveikino lietuviška
daina. O juk šimtmečių bėgyje valdžia stengėsi
lietuviškumą sunaikinti. Aštuoniasdešimtais
praeito šimtmečio metais, nepaisant prašymų ir
peticijų su dešimtimis tūkstančių parašų, mo-
kyklose buvo uždrausta mokyti lietuvių kalbos.
Atsakydamas į tokius prašymus, Prūsijos švie-
timo ministras Gosleris atvirai pasakė: "Lietu-
viai neturi teisės būti lietuviais". Tada pakeis-
tas ir ilgai išsilaikęs Rytprusių lietuviškosios
dalies provincijos "Litauen" ("Lietuva") pavi-
dinimas.

Bet, nepaisant nacionalinės priespaudos kolo-
nijavimo, dauguma gyventojų Klaipėdos krašto
kaimuose išliko lietuviais ir savo uostamiestį
vadindavo Klaipėda, o ne Memeliu. Aiškiu,
kitose sąlygose ir įtakoje išgyventi amžiai paliko
savo pėdsakus. Klaipėdos lietuviai tam tikru
atžvilgiu skyrėsi nuo savo bendragenčių kitose
Lietuvos dalyse, tuo labiau, kad jie buvo
liuteronai, o dauguma lietuvių - katalikai.
Atsižvelgiant į šiuos savitumus, o taip pat ir į
tai, kad čia gyveno žymus skaičius vokiečių
tautybės piliečių, Klaipėdos kraštas buvo pri-
jungtas prie Lietuvos respublikos autonomijos
teisėmis.

Reikėjo imtis progresyvos politikos

Klaipėdos krašto prijungimas prie Lietuvos
atitiko nacionalinius bei ekonominius daugumos
jo gyventojų, o taip pat ir lietuvių tautos
interesus. Lietuvos pozicijoms sustiprinti šiame
krašte, taip ilgai buvusiame svetimųjų valdžioje
reikėjo imtis pažangios, demokratinės politikos.
Tą daryti ragino nelegalioji Lietuvos komunistų
partija. Tačiau Lietuvos buržuazija iš pirmųjų
dienų ėmėsi Klaipėdos krašte visoje Lietuvoje
varomos reakcingos socialiniai ekonominės eks-
ploatacijos ir nacionalinių prieštaravimų kursty-
mo politikos, persekiojo darbo liaudį, kovojusią
už savo teises. Iš kitos pusės aktyviai veikė
visokeriopai iš užsienio skatinamos revanšisti-

nės jėgos, kurios stengėsi tęsti kryžiuočių agresorių pradėtą darbą. Klaipėdos krašte nuo 1923 iki 1939 metų vykusią kovą galima pavadinti dviejų nacionalizmų - lietuviškojo ir vokiškojo - kova. Prisimenu epizodus iš pačių tragiškiausių šios kovos momentų. 1939 metų kovo mėnuo. Klaipėdoje jau pilnutinai viešpatavo pronacistinės gaujos - vietinė smogikų atmaina. Pradžioje bandžiusi suvaldyti hitlerininkus, Lietuvos vyriausybė dabar leido jiems laisvai veikti, tikėdamasi taip prisigerinti ir nukreipti besikaujantį agresijos pavojų. Po Miuncheno suokalbčio, po hitlerininkų įvykdyto Čekoslovakijos užgrobimo, Klaipėdos netekimas atrodė Lietuvai neišvengiamas.

Tragedija užgriuvo netikėtai

Ir vis tik tragedija užgriuvo netikėtai, nelaukiant net patiems išvalgiausiems politikams ir žurnalistams. Dar kovo 17 dieną Vokietijos telegramų agentūra atšaukė spaudoje gandus dėl laukiamos Klaipėdos krašto aneksijos. O kovo 20 d. žurnalistai sužinojo naujieną: grįžtantis iš Romos užsienio reikalų ministras J. Urbšys pakviestas į Berlyną. Po to sekė patikslinimas - jis pakviestas pas hitlerinį užsienio reikalų ministrą Ribentropą. Niekas neabejojo: tai ryšium su Klaipėda. Juk Lietuva jau prieš kurį laiką siūlė derybas Klaipėdos klausimu, bet Vokietija nesutikdavo. Tikriausia dabar jos įvyks.

Tačiau greitai pradėjo aiškėti, kad tai ne derybos, o šiurkštus ultimatas. Ribentropas pareikalavo neatidėliotino Klaipėdos krašto perdavimo Vokietijai. Priešinimosi atveju šį reikalą imsianti tvarkyti kariuomenė, o kur ji sustosianti - nežinia. . . Kol kas tai buvo nepatvirtintos, pasklidusios tarp žurnalistų žinios. Oficialūs šaltiniai tylėjo.

Neužilgo sužinota, kad ministras Juozas Urbšys grįžta į Kauną. Anksti rytą nuskubėjau į stotį stebėti Berlyno traukinio atvykimo. Pakako pamatyti ašaras ministro žmonos Marijos Urbšienės akyse, kad suprastumei viską. Šios moteriškos ašaros kalbėjo išraiškiau už visus oficialius šaltinius: Lietuva neteko Klaipėdos krašto. Hitlerinio Reicho sienos pasistūmėjo iki tų ribų, kur buvo sulaukyti kryžiuočiai. Reikšminga, kad labiausiai į rytus nutolęs jų punktas Baltijos jūros pakrantėje Nemirseta, kas kuršių kalboje reiškia "Nemiro sodyba", vėl buvo pavadintas simboliškai skambančiu vardu "Nimmersatt" ("Niekada nesotus", "Besotis").

Verké ne tik Marija Urbšienė, kuri buvo ne vien ministerienė, bet ir žinoma mokslininkė

istorikė bei bibliografė. Kovo 22 diena, kada Hitleris užgrobė Klaipėdą ir jos kraštą, buvo tragiška visai lietuvių tautai. Visus Lietuvos gyventojų sluoksnius apėmė kartėlis ir pasipiktinimas, kilo audringas sąjūdis, nukreiptas prieš fašizmą ir reakciją, revoliucionizavo darbo žmonių mases.

Tolesnių įvykių raida

Audringa buvo tolesnių įvykių raida, atnešdama hitlerinės Vokietijos sukulto antrojo pasaulinio karo išdavoje dideles permainas daugelio valstybių ir tautų likimuose. Džiaugsmingu įvykiu lietuvių tautai buvo gražinimas senosios sostinės Vilniaus, kurį ji gavo iš Tarybų Sąjungos rankų. 1940 metų vasarą Lietuvos darbo žmonės su milžinišku pakilimu sutiko Tarybų valdžios atkūrimą ir Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos paskelbimą bei jos priėmimą į Tarybų Sąjungos tautų šeimą.

Šių metų pradžioje iškilmingai minėjome Klaipėdos išvadavimo iš hitlerinų grobikų 30 metų sukaktį. Drąsiu puolimu 1945 metų sausio 28 dieną užėmus Klaipėdą buvo užbaigtas visos Tarybų Lietuvos išlaisvinimas. Tai buvo lietuvių tautai milžiniškos reikšmės įvykis. Pirmą kartą po 700 metų po Tarybų Lietuvos vėliava susijungė lietuvių žemės su Vilniumi, Kaunu ir Klaipėda. Kartu su kitais I Pabaltijo fronto, vadovaujamo maršalo I. Bagramjano daliniais, Klaipėdos išvadavime dalyvavo ir 16 lietuviškoji šaulių divizija, kuriai vadovavo generolas majoras A. Urbšas.

I. Simonaitytės ašaros

Daug prisiminimų spietėsi tomis dienomis atmintyje. Aš vėl prisiminiau moteriškas ašaras. Šį kartą ašaras pačios įžymiausios lietuvių rašytojos Ievos Simonaitytės akyse. Ji kilusi iš Klaipėdos krašto ir verkė apimta išvadavimo džiaugsmo, dėl to, kad po šešių metų galėjo vėl grįžti į gimtąją šalį. Sielvarto kupinomis akimis ji žvelgė į sugriautą Klaipėdos miestą, kuriame pirmosiomis po išvadavimo dienomis beveik nesimatė žmonių. Pasirodo, kad mieste liko tik. . . 28 gyventojai. Ir savo tėviškėj Vanagu kaime ji neberado nei artimųjų, nei pažįstamų. Beveik visus Klaipėdos krašto gyventojus hitlerininkai išsivarė į vakarus, kiti pabėgo propagandos įbauginti. Ievos Simonaitytės kūriniuose pavaizduotas Klaipėdos krašto kelių kartų gyvenimas. "Mano gimtasis Klaipėdos kraštas gyvas mano knygoje" - sako rašytoja.

Kaip pasakoja pirmasis Tarybinės Klaipėdos miesto vykdomojo komiteto pirmininkas V.

Bergas, hitlerininkai sugriovė daugumą pramonės įmonių, apie 60 nuošimčių gyvenamųjų namų, susprogdino visas uosto prieklaikas. Beveik visi namai neteko čerpinų stogų. Didelėje lontoje išsilikę pranešimai skelbė apie mirties bausmes, įvykdytas pagal "Ondergericht" ("ypatingojo teismo") nuosprendžius. Vokiečių kareivius šaudė už dezertavimą, tarybinius karo belaisvius - už bandymus pabėgti, civilinius piliečius - už užsienio radijo stočių klausymą, už panikos kėlimą, už spekuliaciją maisto produktais ir pan. Lontoje buvo apie 70 tokių skelbimų.

Vyksta atstatomieji darbai

Nugalint milžiniškus sunkumus imtasi atstatyti Klaipėdą, į kurią pirmoje eilėje pradėjo grįžti pasitraukusieji 1939 metais klaipėdiečiai, taip pat dalis tų, kuriuos nacistai išsivarė į vakarus. 1945 metų pabaigoje Klaipėdos gyventojų skaičius siekė 28 tūkstančius. Visi jie su entuziazmu ėmėsi griuvėsių valymo ir miesto atstatymo darbų. Klaipėdiečiai buvo iniciatoriais socialistinio lenktyniavimo respublikoje už greitą savo miesto atstatymą ir jo sutvarkymą. Jie įsipareigojo savo noru išskirti šiam tikslui po 50 valandų. 1946 metais klaipėdiečiai tapo šio lenktyniavimo nugalėtojais ir išsikovojo respublikos Ministrų Tarybos pereinamąją Raudonąją vėliavą.

Jau pačiomis pirmosiomis po išvadavimo dienomis nesavanaudišką paramą pradėjo teikti broliškosios respublikos. Į Klaipėdą riedėjo ešalonai ir plaukė laivai su statybinėmis medžiagomis, kuru bei įrengimais gamykloms ir fabrikams. Labai reikalinga parama buvo suteikta atsiunčiant specialistus įvairioms liaudies ūkio šakoms. Nuolat Klaipėdos atstatymo reikalais rūpinosi TSKP ir Lietuvos KP Centro Komitetai.

Apie milžiniškus pasikeitimus ir didelius laimėjimus Klaipėdoje per praėjusius nuo išvadavimo 30 metų pasakojo šiuometiniai vadovai - partijos miesto komiteto sekretorius Jonas Gureckas ir vykdomojo komiteto pirmininkas Alfonsas Žalys.

Tokia ji, šiandieninė Klaipėda

Daug mačiusi ir išgyvenusi Klaipėda per trumpą tarybinį laikotarpį atjaunėjo, pagražėjo ir žymiai išaugo. Padvigubėjo miesto teritorija - dabar ji viršija 60 kv. kilometrų, jos gyventojų skaičius siekia 165 tūkstančius, t. y. keturis kartus daugiau, negu 1937 metais. Klaipėda dabar daugiatautis miestas - čia gyvena 63

tautybių atstovai, o lietuviai sudaro 60 nuošimčių gyventojų. Vidutinis klaipėdiečių amžius - 32 metai. Tai liudija apie Klaipėdos jaunatviškumą. Iš 92 tūkstančių dirbančiųjų apie 50 tūkstančių žmonių užimta pramonėje.

Klaipėdoje veikia apie 40 pramonės įmonių, kurių dirbiniai žinomi ne tik Tarybų Sąjungoje, bet ir eksportuojami į 40 užsienio šalių. 1974 metais pramonė pagamino produkcijos už 800 milijonų rublių - 23 kartus daugiau, negu 1950 metais. Svarbiausios pramonės šakos - celiuliozės ir popieriaus, laivų statybos, tekstilės, maisto, medžio apdirbimo.

Jeigu vokiečių imperijoje Klaipėdos uostas buvo nereikšmingas ir panykęs, neturįs savo natūralaus hinterlando, tai jau susijungimas su Lietuvos respublika suteikė jo veiklai žymų pagyvėjimą. Nepalyginamai išaugo Klaipėdos, kaip neužšalancio uosto, reikšmė šiuo metu, kai jis tapo svarbiu Baltijos uostu ne tik Lietuvai, bet ir visai Tarybų Sąjungai. Jūrų prekybos ooste nuolat matyti VDR, Lenkijos, Suomijos, Švedijos, Danijos, Norvegijos, Prancūzijos, VFR, Anglijos ir kitų valstybių vėliavos. Praeity metais čia pabuvojo 2600 laivų, apie 1000 iš jų užsieniečiai iš 30 šalių. Per praėjusį penkmetį ooste buvo aptarnauta 11 tūkstančių tarybinių ir užsienio laivų, 450 tūkstančių geležinkelio vagonų.

Padėjo broliškos respublikos

Buržuazinė Lietuva pradėjo kurti savo jūrų laivyną, bet turėjo tik 11 laivų, kurių bendras tonazas tesiekė vos 20 tūkstančių tonų. Bet ir tie laivai žuvo karo sukūriuose.

1969 metais Klaipėdoje istiegta Lietuvos jūrų laivininkystė. Sukurti Tarybų Lietuvos prekybos laivyną padėjo broliškosios respublikos. Leningrado, Murmansko, Archangelsko, Vladivostoko, Talino, Rygos, Kaliningrado uostamiesčiai aprūpino lietuvius laivais, uosto įrengimais, padėjo specialistais. Dabar Lietuvos laivininkystė aprūpinta pačia moderniausia technika. Jie plaukia į 120 Europos, Afrikos, Amerikos uostų su akmens anglies, metalo, miško medžiagos, pramonės pagamintų prekių kroviniais. Į tolimus reisus juos veda patyrę kapitonai Alfredas Lučka, Vincas Zalatorius, Janis Ločmelis, Rimutis Atstikas ir daugelis kitų. Žymi jų dalis baigė Klaipėdos jūreivystės mokyklą.

Apie žuvis ir žvejus

Žvejai prieškariniais laikais plaukiojo irkliais, buriniais ir nedidokais motoriniais laivais.

1929-1933 metais iš užsienio buvo importuojama 4 kartus daugiau žuvies, negu pagaunama vietoje. 1938 metais vietos žvejų iš viso buvo sužvejota 26,300 centnerių žuvies. Kitokie dabar ir žvejų laivai. Tai mažieji, vidutiniai ir didieji žvejybos traleriai, transporto ir gamybos motorlaivai. Dalis jų pastatyta vietos laivų statybos gamyklose, dalis užsienyje.

Be plaukiojančių žuvų perdirbimo fabriku, pačiame žvejų uoste veikia žuvų pramonės įmonė. Yra ir kitas modernus žuvies konservų fabrikas, kasmet išleidžias 29 milijonus dėžučių įvairių žuvies konservų.

Nuo 1957 metų Klaipėdos žuvies pramonės įmonės eksportuoja savo produkciją į užsienį: į VDR, Lenkiją, Čekoslovakiją, Bulgariją, Mongoliją, Kubą ir daugelį besivystančių šalių.

Visa tai liudija apie išaugusį žuvų pramonės darbuotojų meistriškumą, igudimą ir darbštumą. Daugelis jų apdovanoti ordinais ir medaliais, o žvejybos laivų kapitonai V. Mačiukynas, A. Tomkevičius, S. Eugenjevas, V. Michaska ir žuvų perdirbimo meistras I. Borusevičius pažymėti, suteikiant jiems Socialistinio Darbo Didvyrio vardą.

Taip pavadinti laivai

Daugelis laivų pavadinti lietuvių revoliucionierių vardais - "Pranas Eidukevičius", "Karolis Pozžėla", "Kazys Giedrys", "Juozas Greifenbergas", "Rapolas Čarnas", "Pranas Zibertas", rašytojų ir dailininkų - "Kristojinas Donelaitis", "M. K. Čiurlionis", "A. Biliūnas", "Salomėja Nėris", "Liudas Gira". Kiti pavadinti Lietuvos miestų ir vietovių vardais - "Žemaitija", "Dainava", "Palanga", "Druskininkai", "Rokiškis", "Elektrėnai" ir pan. Neseniai stoji rikiuotėn pastatytas VDR refrežiratorius "Antanas Sniečkus", pavadintas mirusio 1974 metais ilgamečio Lietuvos KP Centro Komiteto pirmojo sekretoriaus vardu.

Senoji Klaipėda - tik nedidelė miesto dalis

Diena iš dienos keičiasi ir auga pakilęs iš griuvėsių miestas. Senoji Klaipėda su savo siauromis gatvelėmis ir neaukštais namais tesudaro tik nedidelę miesto dalį. Ją supa naujoji Klaipėda su plačiomis gatvėmis, daugiaaukščiais namais. Jeigu pirmaisiais pokario metais statybininkai įvykdė darbų už 80 tūkstančių rublių, tai 1974 metais statybos ir remonto darbų apimtis išaugo iki 85 milijonų rublių. Per 30 metų pastatyta, išplėsta ir rekonstruota 35 pramonės įmonės ir cechai, 61

kultūros švietimo ir ikimokyklinio amžiaus vaikų įstaigų pastatas, keli šimtai parduotuvių, buitinio aptarnavimo ir viešojo matinimo įmonių. Per pokario laikotarpį mieste pastatyta 1 milijonas 804 tūkstančiai kv. metrų arba 86 procentai viso naudingo gyvenamojo ploto. Kasmet atiduodama naudoti apie 1800 naujų butų.

Per pastaruosius metus Klaipėda virto stambiau kultūriniu centru respublikoje, ypač jos šiaurės vakarų dalyje - Žemaitijoje. Buržuazijos valdymo metais visame Klaipėdos krašte buvo 4 vidurinės mokyklos - gimnazijos. Dabar gi vien tik Klaipėdos mieste yra 24 bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos, 6 specializuotos vidurinės mokyklos ir 7 profesinės technikos mokyklos. Yra ir aukštųjų mokyklų. Tai Valstybinės konservatorijos muzikos fakultetas, kuriame jau yra 500 studentų ir apie 100 dėstytojų. Šis fakultetas bus perorganizuotas į savarankišką Kultūros institutą kultūros namų ir klubų menovadovų ruošimui, kurių taip daug reikia respublikai. Be to, čia veikia vakarinis Kauno politechnikos instituto fakultetas, kuris taip pat virs savarankišku laivų statybos profilio institutu.

Viso Klaipėdoje yra 42 tūkstančiai moksleivių ir studentų - beveik tiek pat, kiek iki karų čia buvo gyventojų. Baigusių aukštąjį mokslą čia yra apie 7 tūkstančius - tiek jų buvo buržuazijos valdymo metais visoje Lietuvoje. Daugelis baigusių Klaipėdos mokyklas vėliau tapo žymiais kompozitoriais, aktorais, dailininkais, architektais, medikais, mokslininkais.

Reikšmingą vietą Tarybų Lietuvos teatrų gyvenime užima Klaipėdos dramos teatras. Jau eilę metų veikia operetės liaudies teatras, sukurtas mėgėjų jėgomis. Sparčiai vystosi Klaipėdos muzikinis gyvenimas. Be aktyviai veikiančios filharmonijos mieste yra eilė chorų, šokių ir estrados ansamblių, orkestrų. Statomas originalus jūrų muziejus, plečiama neseniai atidarytoji paveikslų galerija, planuojama žvejų kultūros rūmų, naujų kinoteatrų, lengvosios atletikos maniežo ir kitų objektų statyba.

Klaipėda palaiko glaudžius ryšius su broliškais miestais - latvių Liepoja, baltarusių Mogilevu ir vengrų Debrecenu.

Per ilgus šimtmečius karšusi, užkampyje styrojusi Klaipėda gyvena nauju aktyviu ir turiningu gyvenimu. Būdama judrioje Baltijos jūros vietoje, Klaipėda tapo tarptautinio bendradarbiavimo, taikos ir draugystės idėjų stiprinimo svarbia grandimi.

VINCAS LAURAITIS
Kauno Antano Sniečkaus
Politechnikos instituto
vyr. dėstytojas, istorijos mokslų kandidatas

Kaip Lietuvoje atsirado “stebuklingi” paveikslai

“Stebuklingi paveikslai - dvasininkų priemonė sąmonei nuodyti. Kunigai ir vienuoliai, reklamuodami “stebuklingus” paveikslus, stiprino žmonių tikėjimą antgamtinėmis jėgomis, pomirtiniu gyvenimu ir tuo gerai pelnėsi. Kaip atsirado Lietuvoje “stebuklingų” paveikslų kultas, parodo istoriniai ir bažnytiniai archyvai, senelių ir prosenelių pasakojimai. Didžiausi “stebuklingų” paveikslų fundatoriai ir reklamuotojai buvo vienuoliai jėzuitai, domininkonai, bernardinai, pranciškonai ir karmelitai, kurie atsibastė į Lietuvą viduramžiais kovoti su protestantizmu ir pagonystės liekanomis.

Vienuoliai šalia “stebuklingų” paveikslų ir “stebuklų” reklamos ir fabrikavimo ėmėsi kitų juodų darbų. Jie kovojo su mokslininkais ir pažangiais žmonėmis, degino mokslines knygas, organizavo pogromus prieš kitų religijų gyventojus. Iš pasalų sudegindavo reformatorių šventoves ir mokyklas, užteršdavo jų šulinius, daržus ir t. t. Norėdami patraukti prie savęs prietaruose paskendusius baudžiauninkus, vienuoliai plačiai apsiskelbė, kad su šventų paveikslų pagalba gali daryti įvairius stebuklus, prikelti iš numirusių žmones, iš psichiškai sergančių ligonių išvaryti velnius, sulaikyti žaibus, nutildyti perkūno griausmą, užtraukti lietu, surasti vagis, išgydyti sunkiai sergančius ligonius ir t. t.

Kai vienuoliai atvyko į Lietuvą, nuo krikščionybės įvedimo buvo praėję nemažai laiko. Bet Lietuvoje dar nebuvo nė vieno “stebuklingo” paveikslo ir jokių “stebuklų” nesigirdėjo. Pasielkę į pagalbą Lietuvos vyskopus ir kunigus, šį juodą darbą pradėjo ateiviai vienuoliai. Vienuolių iniciatyvai Romos popiežius maloniai pritarė. Per keletą amžių vienuoliai Lietuvoje išgarsino 16 “stebuklingų” Marijos paveikslų. Geriausiai pavyko išreklamuoti ir daugiausia pelno davė Vilniaus Aušros vartų, Siluvos ir Žemaičių Kalvarijos Marijos paveikslai. Prie šių paveikslų “stebuklingumo” daug pasidarbavo vienuoliai karmelitai, bernardinai ir domininkonai. Be Marijos paveikslų vienuoliai Lietuvoje išrekla-

mavo nemažą Antano, Mato, Roko, Barbaros, Onos ir kitų “šventųjų” paveikslų.

Platų liaudies tamsinimo darbą Žemaitijoje vedė vienuoliai jėzuitai. Jie 1631 m. netoli Barstyšių, Mockaičių kaime (dabar Skuodo rajonas), pastatė koplyčią, kur patalpino gražiai papuoštą švento Mato paveikslą. Paveiksle buvo vaizduojama, kaip Matas iš numirusių prikėlė Egipto karaliaus dukterį Ifigeniją. Paveikslą jėzuitai paskelbė “stebuklingu” ir jo garbei rinko pinigus. Bet vietiniai gyventojai nelabai tikėjo paveikslo “stebuklingumu”. Kad patrauktų į koplyčią daugiau tikinčiųjų, vienuoliai sufabrikavo “stebuklą”.

Vieną ankstyvą rugsėjo rytą pradėjo garsiai skambėti koplyčios varpas. Baudžiauninkai, išgirdę varpo skambesį, rinkosi į koplyčią. Karste prie Mato paveikslo gulėjo mirusi mergina. Prie altoriaus suklopusi su ašaromis akyse meldėsi motina. Velionės tėvas, prie paveikslo padėjęs brangią auką, taip pat suklopo melstis. Gedulo rūbais apsirengęs vienuolis numirėlę pašlakstė šventu vandeniu, pasmilkė smilkalais. Po to trumpame pamoksle nurodė, kad mergina buvo giliai tikinti ir nelaiku mirusi. Mišių metu turįs įvykti “stebuklas”, Šventas Matas ją prikelsias iš numirusių.

Kaip vienuolis kalbėjo, taip ir įvyko. Per iškilmingąją mišių dalį mergina atsikėlė iš numirusių. Padėkojusi šventam Matui už stebuklą, su tėvais išvyko. Žinia apie minėtą “stebuklą” plačiai apskriejo. Aukso dienos prasidėjo Barstyčių vienuoliams jėzuitams. Kiekvieną dieną pas juos keliavo būriai žmonių su pinigais, dovanomis ir maisto produktais. Atvykusieji prašė vienuolių, kad išmelstų prie švento Mato paveikslo “stebuklą”. Keletą metų vienuoliai jėzuitai gyveno kaip inkstai taukuose. Legendarinis Mato paveikslas buvo jiems auksinių vilnų kerpama avelė.

Bet viskam būna galas. Galas buvo ir “stebuklingajam” Mato paveiksliui. Vabalių kaime neturtingam gyventojui sunkiai susirgo žmona.

Vargų nukamuotas žmogelis, norėdamas iš mirties ištraukti žmoną, kelių vaikų motiną, kreipėsi pas vienuolius jėzuitus. Sunkiai serganti ligonė buvo nuvežta į Mockaičių koplyčią. Vienuoliams už "stebuklo" išprašymą žmogus atidavė paskutinę karvę. Buvo šalta gruodžio diena. Plonai aprenpta ligonė koplyčioje labai sušalo. Ligai paaštrėjus, už trijų dienų mirė. Neįvykus "stebuklui", vyras labai užsirūstino ant vienuolių. Palaidojęs žmoną, jis nuėjo pas vienuolius prašyti, kad gražintų karvę. Vargų prislėgtas žmogelis su ašaromis akyse maldavo dievo tarnų, kad atiduotų karvę, nes penki maži vaikai liko be pieno lašelio. Beširdžiai vienuoliai nenorėjo nė girdėti. Jie lazdomis sumušė nuskriaustą ir apsiundė šunimis. Vargšas žmogelis verkdamas ir dūsaudamas ėjo į namus. Nuo to laiko jis nustojo tikėti į dievą ir pasiryžo vienuoliams atkeršyti.

Vieną šaltą naktį, pro langą įlindęs į koplyčią, nukabino apaštalo Mato paveikslą. Nunešęs į mišką, sukūrė laužą ir sudegino. Sunaikinęs jėzuitų pajamų šaltinį - "stebuklingąjį" Mato paveikslą - patenkintas grįžo į namus ir kietai užmigo. Vienuoliai, neberadę koplyčioje Mato paveikslo, plačiai paskelbė, kad angelai ant sparnų į dangų jį nugabėję. Minėtas žmogutis, girdėdamas tokias nesąmoningas kalbas, paslaptinai šypsojosi.

Po kurio laiko paaiškėjo ir pirmojo "stebuklo" paslaptis. Jis buvo sufabrikuotas su vienuolių žinia. Mergina su tėvais buvo atvykusi iš Ylakių. Vienuolių papirkta, ji apsimetė mirusi ir gudriai suvaidino "stebuklą". Ilgai šiame nuošaliame Žemaitijos kampelyje buvo kalbama apie vienuolių jėzuitų "stebuklus" ir kitus juodus darbus.

Vienoje Šakių rajono bažnyčioje kunigai plačiai reklamavo Marijos Magdalenos paveikslą. Paveiksle buvo parodyta, kaip Kristus iš legendarinės Marijos Magdalenos išvarė septynis velnius. Po velnių išvaymo Marija Magdalena buvo paskelbta šventąja.

Ryškiomis spalvomis paveiksle buvo pavaizduotas velnių buvimas. Du velniai tupėjo būsimosios šventosios akyse ir traukė prie jos gražius vyrus. Keturi velniai buvę pasislėpę legendarinės merginos rankose ir kojose, kad šios galūnės gundyto nuodėmingiems darbams. Paskutinis gudriausias ir pikčiausias velnias buvo pasislėpęs Marijos Magdalenos pilve, kad gundyto ją intymiems santykiams su vyrais. Prie paveikslo buvo prikabinta skarbonka aukoms. Kunigai per pamokslus ir individualiai

moterims ir merginoms nurodydavo, kad norint apsaugoti nuo pagundų, reikia prie paveikslo melstis ir aukoti pinigų. Kunigai ragino motinas prie altoriaus, kur randasi Marijos Magdalenos paveikslas, užpirkti mišias, kad dukros iki vedybų išsaugotų nekaltybę. Daugelis moterų ir merginų, patikėjusios kunigų žodžiais, į skarbonką suberdavo paskutinius pinigų ir užpirdavo mišias.

Minėtu paveikslu 1812 m. karo metu susidomėjo vienas Napoleono karininkas. Jis tą paveikslą pasiėmė su savim ir išsivežė. Tokiu būdu tas Marijos Magdalenos paveikslas dingo be žinios.

Legenda apie septynis velnius, išvaytus iš Marijos Magdalenos, vienuoliai ir kunigai ilgai mulkino tikinčiuosius. Piktų dvasių išvaymas buvo vartojamas net neolitinėje gadynėje. Kad išvaytų velnią iš galvos, žmogaus galvoje darydavo skylę. Kasinėjimų metu buvo surasta kaukolių, kurios aiškiai parodo tos operacijos žymes. Krikščionybė paveldėjo senovės pagonių papročius ir tikėjimą į piktas dvasias įtraukė į šventą raštą. Taigi, tikėjimas velniais yra svarbi katalikų tikėjimo dalis. Katalikai tiki, kad velniai nuolat kišasi į žmonių gyvenimą ir santykius, gundo patį žmogų ir gali jį pulti ir apsėsti. Kunigai per pamokslus tikintiesiems nurodo, kad daugumos nelaimių žemėje kaltininkai yra velniai. Daug pasakojimų apie velnių darbus yra katalikų šventųjų ir teologų, kaip Augustino, Tomo, Akviniečio ir kitų raštuose. Šventas raštas vaizduoja velnią žalčio arba smako pavidalu. Legendose apie šventųjų gyvenimą pasakojama, kad velniai gali pasiversti į paukščius, žvėris, žmones ir t. t. Arkivyskupas Juozapas Skvireckas 1938 m. pamokslo metu Kauno bazilikoje tikintiesiems kalbėjo, kad šventą Antaną velniai puldavo meškos, tigro, liūto, gyvatės, jaučio ir vilko pavidale.

Židikų bažnyčioje (Mažeikių rajonas) yra švento Antano paveikslas, kurį kunigai ir davtkos reklamuoja "stebuklingu". Apie paveikslo "stebuklingumą" plačiai buvo kalbama prieš pirmąjį pasaulinį karą. Tuomet vietinių kunigų iniciatyva buvo sufabrikuoti du stebuklai. Vieną ankstyvą 1904 m. birželio rytą pasklido žinia, kad vagys naktį apiplėšė Lūšėje Proimo parduotuvę. Buvo išvogtos visos vertingos prekės. Parduotuvės savininkas davė davtkai Damulienei keletą auksinių rublių, kad pas Židikų kleboną prie švento Antano užpirtų mišias. Tą dieną, kai buvo užpirtos mišios. Kentaučių kaimo gyventojas Mykolas Songaila

beeidamas per Lūšės mišką, pamatė iš tankių eglaičių bėgančius du vyrus. Priėjęs prie eglaičių, pamatė sukrautą išplėštą parduotuvės turtą. Apie tą įvykį kunigas plačiai papasakojo per pamokslą, suteikdamas jam "stebuklo" esmę. Kunigas tikintiesiems įrodinėjo, kad, užpirkus mišias, šventas Antanas padėjęs surasti išplėštą turtą. Tikintieji pritarė kunigo žodžiams ir laikė minėtą įvykį "stebuklu". Bet greitai viskas paaiškėjo baliaus metu pas Lūšės geležinkelio stoties viršininką. Proimas, gerai išgėręs, vienai damai papasakojo "stebuklo" istoriją. Jam su Židikų klebonu tekę kartu važiuoti traukinyje. Klebonas Proimui nusi-skundęs, kad mažai žmonių belanko bažnyčia. Proimas klebonui, kaip geram pažįstamam, pasiūlęs padėti pritraukti į bažnyčią daugiau tikinčiųjų. Po kelių dienų, susitikę Židikuose, nutarė slaptai suorganizuoti "stebuklą". Į pagalbą pasikvietė Mykolą Songailą iš Kentaučių kaimo. Proimas nakties metu sąmoningai į mišką išgabėjęs dalį prekių iš parduotuvės, paskelbė, kad apiplėštas. Buvo užpirtos mišios. Mykolas Songaila pagal susitarimą paskelbė, kad matęs iš tankių eglaičių išbėgant du vyrus ir radęs išplėštą turtą.

Štai kitas "stebuklas" 1912 m. rudenį valstietis nuo Ylakių iš Viliuotės kaimo gyventojų Rimkaus nupirko karvę. Rimkus pasiūlė negražiai. Susitaręs su švogeriu Spalviu, užpuolė valstietį, vedantį karvę. Jie sumušė valstietį, atėmė pinigus ir paskelbė, kad jis buvo pavogęs gyvulį. Nuskriaustasis valstietis pas Židikų kleboną Kubelavičių už paskutinius pinigus prieš švento Antano paveikslą užpirkęs mišias, kad dievas nubaustų Rimką. Kai kunigas išėjęs laikyti mišių, užsidegęs Rimkaus namas.

Namo gaisras klebono Kubelavičiaus ir davatkų buvo plačiai išreklamuotas kaip "stebuklas". Vėliau paaiškėjo, kad Rimkaus namą su klebono žinia padegė vienas iš bažnyčios maršalkų, norėdamas padėti plačiai išgarsinti "stebuklingą" Antano paveikslą. Vietiniai miestelio gyventojai šv. Antano paveikslą "stebuklingumu" tikėjo iki 1919 m., t. y. iki budelio Povilo Plechavičiaus atvykimo į Židikus, kada budelis P. Plechavičius šaudė nekaltus Židikų, Sedos ir kitų apylinkių gyventojus ir sekmadieniais meldėsi bažnyčioje netoli Švento Antano paveikslą. Tikintieji pradėjo abejoti Antano paveikslą "stebuklingumu". Jeigu Antano paveikslas yra "stebuklingas", tai kodėl jis nenubaudžia krūvino budelio, - taip samprotavo ne vienas tikintysis.

Kėdainių, Grinkiškio, Lieplaukės, Pernaravos ir eilėje kitų bažnyčių yra šv. Jurgio altoriai, paveiksai ir statulos. Legendarinio šventojo dieną - balandžio 23-ąją - į bažnyčią tikintieji nešdavo lašinius, sūrius, kiaušinius, sviestą ir dėdavo prie Jurgio altoriaus, Jurgis buvo laikomas gyvulių ir žemdirbystės globėju. Tikintieji manė, kad, maisto produktais papirkimas, Jurgis apsaugos gyvulius nuo kritimo ir užaugins gražų derlių.

Lieplaukėje prieš 70 metų buvo toks atsitikimas. Viena pamaldi moteris balandžio 23-ąją - Jurgio šventės dieną - nunešė į bažnyčią ir prieš šventojo statulos padėjo didelį rūkytą kumpį. Po to atsiklaupusi pasimeldė, prašydama Jurgio, kad globotų jos gyvulius.

Po kurio laiko minėtai moteriai pastipėjo kiaulė ir vanagas nunešė dvi vištas. Ankstyvą rytmetį nuskriaustoji moteris, pasiėmusi lazda, nuėjo į bažnyčią. Dievo namuose su lazda apdaužė Jurgio statulą, kam jis neglobojo jos gyvulių ir paukščių. Po to įvykio moteris suabejojo šv. Jurgiu ir nustojo lankyti bažnyčią. Apie tikėjimą legendariniu Jurgiu įdomiai aprašė rašytoja Žemaitė apsakyme "Švento Jurgio aukos".

Kaip rodo pateikti faktai, "stebuklingi" paveiksai yra tamsi praeities liekana tikinčiųjų masėms apgaudinėti.

KONRADAS KAVECKAS

Lietuvos Tarybinės Socialistinės Respublikos Liaudies Artistas, buvo šių metų Dainų Šventės vyriausias dirigentas. V. Gulmano nuotr.

Su genialiaja poete

A. LIEPSNONIS

Autorius "Šviesoje" apie S. Nėrį ir kt. atspausdino etiudą 1937 m. "Lietuvos rašytojų žingsnis pirmyn". Parašė už gročių. Vėliau jis susibičiuliavo su S. Nėrimi. Dedame apie poetę visiškai nenaudotus faktus.

Rašytojo genialumą itin išryškina laikas. Jei jo vardas skamba, kol jis gyvas - tai tik dalis to kūrėjo sėkmės. Bet jei praslinkus ilgiems metams, jis dar smarkiau savo kūryba drebina epochą, tai toks kūrėjas ne tik klasikas, bet ir genialus klasikas.

Taip dosniai gyvenimas, istorija pasvėrė S. Nėries vis smarkiau užsidedantį talentą. Pagal jos raštus būsimo kartos ir po 50 metų prabilis. O čia skubama paliudyti tai, ką S. Nėris sakė intymiuose pokalbiuose. Bet niekur neįregistruota. O tie jos dialogai nemažiau žavūs, įdomūs, negu jos mūza.

Štai, 1931 m. gegužis. Perskaičiau S. Nėries tris eilėraščius. Apie ką prabilo? Na apie raudoną vėliavą, dėl kurios fašistai grotuotus mūrus buvo perpildę kaliniais. Kaip prabilo? Žaviau už lakštingalą! Šviesau už saulę! Lietuva sudrebėjo. Sudrebėjo iš džiaugsmo - lyrinis talentas kategoriškai atsistojo barikadų pusėje. Tautininkai įniršo - puolė spaudoje. O poetė žengė jau nauju tiltu. Tas tiltas vedė į saulėtekio krantą.

Neiškenčiau: tuoj per A. Venclovą ją pasveikinau. Jos tuos kūrinius jam apibūdinau - revoliuciniai posmai. To mano laiško eilutės nunai švyti S. Nėries raštų III tome. Apkaišiau rožėmis ir etiude "Kritiškas žvilgsnis į "Trečią Frontą". Deja, cenzūra užgniauzė. 1932 m. spalį parašiau "Laisvei" dar kovingesnį pasisakymą apie S. Nėries kūrinius, apie Cvirkos susižavėjimą "Internacionalu". Nors siunčiau J. Kaškaičiui, bet, matyt, "Laisvės" rankraštis nepasiekė. "Angelai" suredagavo aštriai nagais... Buvau sekamas. 1931 m. Zarasuose susipažinau su P. Cvirka. Tarė: "S. Nėris prisiuntė eilėraščius. Ligi tol spausdinosi katalikų spaudoje. Todėl pasiūlėme parašyti paaiškinimą. Prisiuntė. O rudenį mums duos dar revoliucingesnį eilėraščių"

O aš, apkaišęs jos mūzą gėlėmis, nuėjau į pogrindį. O paskum - prasidėjo 7 metų odisėja po šešis grotuotus namus. Štai Kauno "geltonuose mūruose" 1935-1940 m. apie S. Nėrį iš pačių kovingiausių skaitytojų išgirdau nuoširdžiausių atsiliepimų. Prie D. Kučinsko kortelės grėsmingas įrašas: "Kalinti ligi gyvos galvos". Poetė ir jam mažino ilgesį. Ir jam pro gročių miškelį paberdavo spindulį, pasodindavo medį, kad jis kaliniui dainuotų, išausdavo gėlėtą lanką... Jis dar 1937 m. pasakė: "Po revoliucijos ant Nemuno kranto pastatys elektrinę. Salomėja Nėris ją apdainuos". Taip, ji buvo pirmoji, kuri savo poezijos simfonija pasveikino Lietuvą, užarusią pančius, vargus, ašaras.

Kameroje dėl jos naujo eilėraščio išsižiebavo pokalbis. Kodėl? Prie autorės vis žiauriau kibo cenzūra. Todėl ji negalėjo eilėraštyje atvirai priminti: revoliucija kaip saulė švystels. Ji dainavo - po audros kraštas "pražys gėlėmis". Taip, poetė dainavo alegorijomis. Prometėjai apibendrino: poetė su savo kūriniiais artina rytą. Kai kas užsimindavo: "Kodėl S. Nėris nerašo apie darbininką?" Pasigirdavo: "Tokio eilėraščio fašistai nepraleistų". Juo labiau, draudė rašyti: "proletariatas, klasių kova". Tuose dialoguose karštai dalyvavo ir šių eilučių autorius.

Todėl P. Kičas 1938 m. tarė dėl manęs: "Jam girdint, griežčiau S. Nėries nekritikuokit. Užsi-
gaus". Dažnokai už groty šūktelėdavau: "S.
Nėris - mūsų poetė!"

Kaliniai jos eiles deklamuodavo per Gegužės
Pirmąją, per Spalį. Jie tada sakė: poezijoje ji
vyrauja. Niekas Lietuvoje lyrikoje jos meniškumo
dar nepasiekė. 1934 m. Panevėžio kalėjime
sušvitau, kad ji slaptait atspausdino posmelius
apie K. Požėlą. Poetė su pagrindininkais! Poetė
pasmerkė keturių didvyrių žudikus. Tai genia-
lybė! Poetė pasmerkė keturių didvyrių žudikus.
Tai genialybė! Tai lietuvių literatūros šlovė!
Kaip parašė? 1932 m. iš revoliucionieriaus
sužinojo, kaip tuos herojus pakišo po velėna.
Tas eilėraštis didingas ne tik menu, bet ir
istorinėmis detalėmis. . .

S. Nėris dar 1930 m. paskyrė savo posmus
kalinamam už idėją Žmogui. Reakcijos sąlygo-
mis šia tema ji įžiebė šešis kūrinus. Kas ją
paskatino su mūza nužingsniuoti pas kovotojus?
Viskas prasidėjo nuo žiezirbėlės, - vis dažniau
mintimis lėkė į fašistinį kalėjimą, kur tūno
saulės broliai, sesės. Pagaliau nusprendė: nuo
šiol dainuos ne apie upės čiurlenimą, o apie
Žmogų, nuo kurio žingsnio lyg būgnas dreba
žemė, net dangus. Jo tiesa. Deja, už tai ji
tautininkai kiša į grotuotą duobę. Va S. Nėris
savo posmais ji iš ten traukė - pabėrė gėles. . .

1939 m. rugpiūtį Pravieniškių stovykloje
vieno lanko darbe išnagrinėjau jos knygą
"Diemedžiu žydėsiu". Kaip? Dėl jos talento
tariau: "S. Nėris - lietuvių poezijoje pati
stipriausioji lakštutė". Malonu - nūnai visa
Lietuva ją ir vadina lakštingala.

Etiudą apvainikavau: "Pavasario poezika".
Vėl džiugu: dabar Nemuno kraštas jai skiria
kasmet vakarus "Pavasario poezija". Priminiau
tame etuide: autorė, nors ir kaustoma fašistų, -
bet aiškiai dainuoja apie pavasarį. Žiema -
reakcija - kovų gaisre ištirps. . . Tada nagrinė-
jau jos "Pavasaris kalėjime". Klausiau: "Apie
kokį kalinį poetė rašo? Apie tą, kuris ėjo į
barikadas. Už tai ji apkalė grandinėmis. . .
Autorė teisingai atskleidė kalinio psichologiją.
Taip, - jis labai jautrus. Jis virpa lyg styga. Bet
nenusimena. Jis tiki revoliucine ateitimi". Pri-
dūriau: "S. Nėris subtiliai apdainuoja ir jo
ilgesį".

Klausiau: "Ką poetė vaizduoja eilėraštyje
"Varna"? Dėl cenzūros ji griebėsi alegorijos.
Nuimkite tą rūbą ir pamatysite visame nuogu-
me - S. Nėris smerkia Lietuvoje siaučiančią
reakciją". Kriminalinis kalinys - draugų ryšin-

kas iš Kauno pagrindininkų parnešdavo "Izves-
tijas". Iš jų nurašiau E. Blagininos eilėraščių.
Etiude tęsiau: S. Nėries kai kurių posmų mintis,
jausmas primena tarybinės dainės mintis. Slap-
tai rankraštį nusiunčiau Venclovai. Bet cenzūra
neleido atspausdinti "Prošvaistėje". Jam ra-
šiau: "Tegu kas nors Žemaitės, J. Janonio, S.
Nėries. . . kūrinus išvers į rusų kalbą. . .
TSRS išleis. . ." Ši užuomina istoriška. Nes po
vienerių metų - tiesa, tik po pergalės, jos knyga
švystelėjo Puškino kalba. Autorė ją 1940 m.
padovanojo su labai nuoširdžiu įrašu. Taip pat ir
"Diemedžiu žydėsiu".

Taip, pavasaris sušvito. Lietuva - gėlių
pūgoje. Politiniai kaliniai, kuriuos S. Nėris
guodė posmais, ištrūko iš urvo. Ištrūko į saulę.
Ištrūko į žydinčias lankas. Jau man niekas
nekludė spaudoje jos lyrą apkaityti rūtomis bei
mėtomis.

Rugsėjis. Pas mane užsuko ji į redakciją. Iš
džiaugsmo nutirpau. Štai didysis dainius! Tai ji
guodė surakintą žmogų! Tai ji sukilo prieš
žiemą! Akyse švelnumas. Tokis paprastas. Ir
žiūri ne į langą, - tik į tave.

Kitą kartą dar labiau nustebino. Pasirodo, ji
sekė mano kūrinus, kurie švystelėjo per tris
laisvus mėnesius. Nustebino: "Maniau iš pra-
džių - visus tuos dalykus apie rašytojus Boruta
rašo. Paskui susigriebiau - ne jis. O kitas
lietuvis. Atvykęs iš Maskvos. Gerai nusimanęs
marksizme. . ." O pasirodo - buvęs kalinys! Net
Kaune kalėjęs. . ." Apstulbau tokia jos užuomi-
na. Ji sekė šių eilučių autoriaus tęsinius
"Užrašai iš kalėjimo". Ši detalė liudija: poetė ir
toliau domėjosi politinio kalinio likimu. Net
pasiūlė man šią apybraižą išleisti atskira knyga.

Gaila, kad nepaklausiau jos patarimo. Tada
atrodė - nekuklu skubėti su knyga, nes grotos
septyneriems metams atitraukė nuo literatūros.
Tiesa - 1930-1933 m. A. Badaičio vardu dažnai
spausdinausi "Laisvėje". Tačiau tuos kūrinus
sekė tik užsienio pažangiečiai. A. Liūniečio
vardu švystelėjo 12 kūrinų kalinių žurnale
"Kovotojuje". Bet ir jų Lietuva nežinojo. . .

Vėl būdinga. Poetė mane klausinėjo apie
fašistų nuteistus mirti kovotojus, Suvalkijos
valstiečius. Paklausė ir apie keturis. Papasako-
jau. Šia tema atspausdino poemą. Susibičiuliavo
su anksčiau kalinta M. Meškauskiene.

1941 m. balandis. Grįžau iš redakcijos po
vidurnakčio. Ant mano stalo gėlės ir raštelis:
"Sveikiname Jus su nauju gyvenimu. Linkime
labai didelės laimės. Salomėja, Mikasė". Nuste-
bau tokiu poetės subtilumu: ilgus metus Lietuvą

puošusi diemedžiu, rožėmis, neužmiršo ir atskiro piliečio. . . Nupirko gėles, prisiuntė. Štai koks gyvenime didelis, genialus poetas! O radusi spaudoje eilutes apie save, išsitardavo: "Ačiū, kad apie mane rašote. Bet aš neįpratusi, kad mane girtų". O iš tikrųjų? Juk apie ją nieko neperdėta. Bet čia jos didelis kuklumas.

Karas. Gestapininkas su lietuviu išsiveržė pas V. Montvilą: "Kur Salomėja Nėris? Kur Cvirka?"

Ant Volgos kranto, ten, kur dainavo Jeseninas. Lietuvių literatūros labai didelė laimė, kad tokia švelni lyrikė nepateko pas ruduosius tigrus. Laimė, kad lyrikė dar keturis metus statė iš deimantų poezijos bokštą. Ir jis švyti nemažiau ryškiai, negu žvaigždė. Ir švytės!

Jono Karoso šviesiam atminimui

. . . Užbėrėme Vilniaus šilaine brangų ir šviesų žmogų Joną Karosą. Išsiskirstėme nuo to kalnelio, kurian jis atgulė. Nuėjome prie kasdienos darbų ir rūpesčių, nešdamiesi ne tik neatlėgstantį skausmą, bet ir raminančią paguodą, kad žmogus įtikėjęs į žodžio galią, ir po savęs pasilieka savo parašytame ir sukurtame žodyje. Grįžome guosdamiesi, kad mokytojas ir po savęs gyvena auklėtinių atmintyje ir jų darbuose.

O pašaukimas iš jaunumės visam gyvenimui Joną Karosą buvo sujungęs su spausdintu žodžiu - žurnalistika ir literatūra. Jis - Vilniaus komunistas nuo 1930 m. - pagrindžio sąlygomis redagavo nelegalius laikraščius, rašė publicistikos straipsnius, atsišaukimus, leido brošiūras. Komunistas ir politikas tikėjo žodžio jėga keisti gyvenimą ir žmogų.

1937-1939 m. J. Karoso veiklos biografijoje įrašyti tokie duomenys: lietuvių komunistų iniciatyva leido ir redagavo vienkartinis literatūros ir meno leidinius, kuriuose bendradarbiavo pažangieji

Vilniaus literatai. Tąsyk į Vilniaus krašto literatūrą atėjo Jonas Karosas - literatūros kritikas ir publicistas. Drauge su kitais Vilniaus rašytojais (O. Miciūte, J. Kėkštu, Alb. Žukausku) jis skelbė pažangiosios literatūros idėjas. Literatūros kritikos raštuose, kaip ir politinėje publicistikoje, buvo atvirai kovingas ir dygus. Ne veltui to laiko kritikos darbus pasirašinėjo Jono Dagio slapyvardžiu. Ir dėl konspiracijos, ir pabrėždamas tų raštų būdą.

J. Karosas tvirtai įeina į Vilniaus krašto internacionalinės literatūros ir publicistikos istoriją kaip aktyvus literatas politikas, organizatorius, kaip spaudos istorikas, knygos "Kalba Vilniaus akmenys" autorius. Stipriai įsirežęs į savo gimtojo Vilniaus revoliucinę atmintį ir tradicijas.

Publicisto ir veikėjo pašaukimui J. Karosas liko ištikimas ir 1940 m., ir Didžiojo Tėvynės karo metais, ir visą laiką, iki paskutinio atodūsiu. Jį matėme ir skaitėme "Tiesos" laikraštyje, kur ilgai

Net po 200 metų. Kol sudundėjo patrankos, pagal mano prašymą ji parašė 14 eilių. Atspausdinau "Valstiečių Laikraštyje". Jį redagavau ir karui baigiantis. Vėl jame poetė spausdinosi. 1945 m. sausį pakvietė į savo pastogę. Visi eiliniai. Na ir mane. Vaišino. Ir laikėsi labai paprastai. Vėl suvirpėjau nuo jos žmoniškumo.

Vėl pražydo diemedžiai. Deja, jais jau geniali poetė nepasižavėjo. Bibliografija paskelbė, kad 1940 m. - 1972 m. paskelbiau apie ją 32 etudus. Bet tokiai klasiškai skolos neišmokėsi ir po 100 metų. Apie ją pasakoju knygoje "Kas posman nesudėta". Prabilau apie poetę ir "Literaturna Ukraina" 92 Nr. - 1974 m. Redakcija nieko neišbraukė.

dirbo vyr. redaktoriaus pavaduotoju, paskui "Komunisto" žurnalo vyr. redaktoriumi, ir beveik penkiolika paskutiniųjų gyvenimo metų redagavo "Mokslą ir gyvenimą". Keturiasdešimt penkeri metai, atiduoti žurnalistikai!

Reikia be galo mylėti spausdintą žodį, be galo tikėti jų galia, kad galėtumei visą gyvenimą ir sveikatą atiduoti šiai profesijai ir publicistikai. Ir dar - kad galėtumei kitiems perduoti tą meilę, pasiukojimą, pasišventimą spaudos darbui. O tai Jonas Karosas, kaip išliekanti palikimą, perdavė Vilniaus universiteto žurnalistikos studentams.

Jis buvo VVU žurnalistikos katedros steigėjas, kone pusę gyvenimo atidavęs jaunųjų publicistų ir žurnalistų ugdymui. Visos universiteto žurnalistų laidos - nuo 1954 m. iki šiol - yra jo auklėtiniai. Nuostabi yra dalia būti gyvam mokinių atmintyje, atgimti jų darbuose, veikloje, kūryboje. Būti gyvam savo paties ir jų sukurtame žodyje.

B. Ragutis

Todėl P. Kičas 1938 m. tarė dėl manęs: "Jam girdint, griežčiau S. Nėries nekritikuokit. Užsi-gaus". Dažnokai už grotų šūktelėdavau: "S. Nėris - mūsų poetė!"

Kaliniai jos eiles deklamuodavo per Gegužės Pirmąją, per Spalį. Jie tada sakė: poezijoje ji vyrauja. Niekas Lietuvoje lyrikoje jos meniškumo dar nepasiekė. 1934 m. Panevėžio kalėjime sušvitau, kad ji slapta atspausdino posmelius apie K. Požėlą. Poetė su pagrindininkais! Poetė pasmerkė keturių didvyrių žudikus. Tai genialybė! Poetė pasmerkė keturių didvyrių žudikus. Tai genialybė! Tai lietuvių literatūros šlovė! Kaip parašė? 1932 m. iš revoliucionieriaus sužinojo, kaip tuos herojus pakišo po velėna. Tas eilėraštis didingas ne tik menu, bet ir istorinėmis detalėmis. . .

S. Nėris dar 1930 m. paskyrė savo posmus kalinamam už idėją Žmogui. Reakcijos sąlygomis šia tema ji įžiebė šešis kūrinius. Kas ją paskatino su mūza nužingsniuoti pas kovotojus? Viskas prasidėjo nuo žiezirbėlės, - vis dažniau mintimis lėkė į fašistinį kalėjimą, kur tūno saulės broliai, sesės. Pagaliau nusprendė: nuo šiol dainuos ne apie upės čiurlenimą, o apie Žmogų, nuo kurio žingsnio lyg būgnas dreba žemė, net dangus. Jo tiesa. Deja, už tai ji tautininkai kiša į grotuotą duobę. Va S. Nėris savo posmais ji iš ten traukė - pabėrė gėles. . .

1939 m. rugpiūtį Pravieniškių stovykloje vieno lanko darbe išnagrinėčiau jos knygą "Diemedžiu žydėsiu". Kaip? Dėl jos talento tariau: "S. Nėris - lietuvių poezijoje pati stipriausioji lakštutė". Malonu - nūnai visa Lietuva ją ir vadina lakštungalą.

Etiudą apvainikavau: "Pavasario poezika". Vėl džiugu: dabar Nemuno kraštas jai skiria kasmet vakarus "Pavasario poezija". Priminiau tame etiude: autorė, nors ir kaustoma fašistų, - bet aiškiai dainuoja apie pavasarį. Žiema - reakcija - kovų gaisre ištirps. . . Tada nagrinėjau jos "Pavasaris kalėjime". Klausiau: "Apie kokį kalinį poetė rašo? Apie tą, kuris ėjo į barikadas. Už tai ji apkalė grandinėmis. . . Autorė teisingai atskleidė kalinio psichologiją. Taip, - jis labai jautrus. Jis virpa lyg styga. Bet nenusimena. Jis tiki revoliucine ateitimi". Pridūriau: "S. Nėris subtiliai apdainuoja ir jo ilgesį".

Klausiau: "Ką poetė vaizduoja eilėraštyje "Varna"? Dėl cenzūros ji griebėsi alegorijos. Nuimkite tą rūbą ir pamatysite visame nuogume - S. Nėris smerkia Lietuvoje siaučiančią reakciją". Kriminalinis kalinys - draugų ryšininkas

iš Kauno pagrindininkų parnešdavo "Izvestijas". Iš jų nurašiau E. Blagininos eilėraščių. Etiude tęsiau: S. Nėries kai kurių posmų mintis, jausmas primena tarybinės dainės mintis. Slapta rankraštį nusiunčiau Venclovai. Bet cenzūra neleido atspausdinti "Prošvaistėje". Jam rašiau: "Tegu kas nors Žemaitės, J. Janonio, S. Nėries. . . kūrinius išvers į rusų kalbą. . . TSRS išleis. . ." Ši užuomina istoriška. Nes po vienerių metų - tiesa, tik po pergalės, jos knyga švystelėjo Puškino kalba. Autorė ją 1940 m. padovanojo su labai nuoširdžiu įrašu. Taip pat ir "Diemedžiu žydėsiu".

Taip, pavasaris sušvito. Lietuva - gėlių pūgoje. Politiniai kaliniai, kuriuos S. Nėris guodė posmais, ištrūko iš urvo. Ištrūko į saulę. Ištrūko į žydinčias lankas. Jau man niekas nekliudė spaudoje jos lyrą apkaišyti rūtomis bei mėtomis.

Rugsėjis. Pas mane užsuko ji į redakciją. Iš džiaugsmo nutirpau. Štai didysis dainius! Tai ji guodė surakintą žmogų! Tai ji sukilo prieš žiemą! Akyse švelnumas. Tokis paprastas. Ir žiūri ne į langą, - tik į tave.

Kitą kartą dar labiau nustebino. Pasirodo, ji sekė mano kūrinius, kurie švystelėjo per tris laisvus mėnesius. Nustebino: "Maniau iš pradžių - visus tuos dalykus apie rašytojus Boruta rašo. Paskui susigriebiau - ne jis. O kitas lietuvis. Atvykęs iš Maskvos. Gerai nusimanęs marksizme. . ." O pasirodo - buvęs kalinys! Net Kaune kalėjęs. . ." Apstulbau tokia jos užuomina. Ji sekė šių eilučių autoriaus tęsinius "Užrašai iš kalėjimo". Ši detalė liudija: poetė ir toliau domėjosi politinio kalinio likimu. Net pasiūlė man šią apybraižą išleisti atskira knyga.

Gaila, kad nepaklausiau jos patarimo. Tada atrodė - nekuklu skubėti su knyga, nes grotos septyneriems metams atitraukė nuo literatūros. Tiesa - 1930-1933 m. A. Badaičio vardu dažnai spausdinausi "Laisvėje". Tačiau tuos kūrinius sekė tik užsienio pažangiečiai. A. Liūniečio vardu švystelėjo 12 kūrinių kalinių žurnale "Kovotojuje". Bet ir jų Lietuva nežinojo. . .

Vėl būdinga. Poetė mane klausinėjo apie fašistų nuteistus mirtį kovotojus, Suvalkijos valstiečius. Paklausė ir apie keturis. Papasakojau. Šia tema atspausdino poemą. Susibičiuliavo su anksčiau kalinta M. Meškauskiene.

1941 m. balandis. Grįžau iš redakcijos po vidurnakčio. Ant mano stalo gėlės ir raštelis: "Sveikiname Jus su nauju gyvenimu. Linkime labai didelės laimės. Salomėja, Mikasė". Nustebau tokiu poetės subtilumu: ilgus metus Lietuvą

puošusi diemedžiu, rožėmis, neužmiršo ir atskiro piliečio. . . Nupirko gėles, prisiuntė. Štai koks gyvenime didelis, genialus poetas! O radusi spaudoje eilutes apie save, išsitaravo: "Ačiū, kad apie mane rašote. Bet aš neįpratusi, kad mane girtų". O iš tikrųjų? Juk apie ją nieko neperdėta. Bet čia jos didelis kuklumas.

Karas. Gestapininkas su lietuviu išsiveržė pas V. Montvilą: "Kur Salomėja Nėris? Kur Cvirka?"

Ant Volgos kranto, ten, kur dainavo Jeseninas. Lietuvių literatūros labai didelė laimė, kad tokia švelni lyrikė nepateko pas ruduosius tigrus. Laimė, kad lyrikė dar keturis metus statė iš deimantų poezijos bokštą. Ir jis švyti nemažiau ryškiai, negu žvaigždė. Ir švytės!

Jono Karoso šviesiam atminimui

. . . Užbėrėme Vilniaus šilaine brangų ir šviesų žmogų Joną Karosą. Išsiskirstėme nuo to kalnelio, kurian jis atgulė. Nuėjome prie kasdienos darbų ir rūpesčių, nešdami ne tik neatlėgstantį skausmą, bet ir raminančią paguodą, kad žmogus įtikėjęs į žodžio galią, ir po savęs pasilieka savo parašytame ir sukurtame žodyje. Grįžome guosdamiesi, kad mokytojas ir po savęs gyvena auklėtinių atmintyje ir jų darbuose.

O pašaukimas iš jaunumės visam gyvenimui Joną Karosą buvo sujungęs su spausdintu žodžiu - žurnalistika ir literatūra. Jis - Vilniaus komunistas nuo 1930 m. - pagrindžio sąlygomis redagavo nelegalius laikraščius, rašė publicistikos straipsnius, atsišaukimus, leido brošiūras. Komunistas ir politikas tikėjo žodžio jėga keisti gyvenimą ir žmogų.

1937-1939 m. J. Karoso veiklos biografijoje įrašyti tokie duomenys: lietuvių komunistų iniciatyva leido ir redagavo vienkartinis literatūros ir meno leidinius, kuriuose bendradarbiavo pažangieji

Vilniaus literatai. Tąsyk į Vilniaus krašto literatūrą atėjo Jonas Karosas - literatūros kritikas ir publicistas. Drauge su kitais Vilniaus rašytojais (O. Miciūte, J. Kėkštu. Alb. Žukausku) jis skelbė pažangiosios literatūros idėjas. Literatūros kritikos raštuose, kaip ir politinėje publicistikoje, buvo atvirai kovingas ir dygus. Ne veltui to laiko kritikos darbus pasirašinėjo Jono Dagio slapyvardžiu. Ir dėl konspiracijos, ir pabrėždamas tų raštų būdą.

J. Karosas tvirtai įeina į Vilniaus krašto internacionalinės literatūros ir publicistikos istoriją kaip aktyvus literatas politikas, organizatorius, kaip spaudos istorikas, knygos "Kalba Vilniaus akmenys" autorius. Stipriai įsirežęs į savo gimtojo Vilniaus revoliucinę atmintį ir tradicijas.

Publicisto ir veikėjo pašaukimui J. Karosas liko ištikimas ir 1940 m., ir Didžiojo Tėvynės karo metais, ir visą laiką, iki paskutinio atodūsio. Jį matėme ir skaitėme "Tiesos" laikraštyje, kur ilgai

Net po 200 metų. Kol sudundėjo patrankos, pagal mano prašymą ji parašė 14 eilių. Atspausdinau "Valstiečių Laikraštyje". Jį redagavau ir karui baigiantis. Vėl jame poetė spausdinosi. 1945 m. sausį pakvietė į savo pastogę. Visi eiliniai. Na ir mane. Vaišino. Ir laikėsi labai paprastai. Vėl suvirpėjau nuo jos žmoniškumo.

Vėl pražydo diemedžiai. Deja, jais jau geniali poetė nepasižavėjo. Bibliografija paskelbė, kad 1940 m. - 1972 m. paskelbiau apie ją 32 etiudus. Bet tokiai klasiškai skolos neišmokėsi ir po 100 metų. Apie ją pasakoju knygoje "Kas posman nesudėta". Prabilau apie poetę ir "Literaturna Ukraina" 92 Nr. - 1974 m. Redakcija nieko neišbraukė.

dirbo vyr. redaktoriaus pavaduotoju, paskui "Komunisto" žurnalo vyr. redaktoriumi, ir beveik penkiolika paskutiniųjų gyvenimo metų redagavo "Mokslą ir gyvenimą". Keturiasdešimt penkeri metai, atiduoti žurnalistikai!

Reikia be galo mylėti spausdintą žodį, be galo tikėti jų galia, kad galėtumei visą gyvenimą ir sveikatą atiduoti šiai profesijai ir publicistikai. Ir dar - kad galėtumei kitiems perduoti tą meilę, pasiukojimą, pasišventimą spaudos darbui. O tai Jonas Karosas, kaip išliekantį palikimą, perdavė Vilniaus universiteto žurnalistikos studentams.

Jis buvo VVU žurnalistikos katedros steigėjas, kone pusę gyvenimo atidavęs jaunųjų publicistų ir žurnalistų ugdymui. Visos universiteto žurnalistų laidos - nuo 1954 m. iki šiol - yra jo auklėtiniai. Nuostabi yra dalia būti gyvam mokinių atmintyje, atgimti jų darbuose, veikloje, kūryboje. Būti gyvam savo paties ir jų sukurtame žodyje.

B. Raguotis

Lietuviškas auksas

A. GUČIŪNIETIS

**Koks gražus mažytis mūsų kraštas, —
kaip lašelis tyro gintaro.
Myliu jį seniai audimų raštuos
Ir dainose kaimo gimtojo,
gintarėlį tau nešu ant delno,
Baltijos lašelį tą nublankusį
Lietuvos aš vardą švelnų
Tau nešu kaip saulę rankose.**

S. Neris.

Tokiais gražiais dainos posmais apdainavo gintaro kraštą - Lietuvą, mūsų ižymioji poetė S. Neris.

Daug tūkstančių žmonių vasarą, kasdieną, atvažiuoja į Pabaltijo pajūrį, kad galėtų pasveikinti jūrą, pasigrožėti nuostabiu reginiu ir pasimaudyti jos gaiviame vandenyje. Lietuvos darbo žmonės myli savo jūrą. Jiems brangi ne tik ošianti jūra, bet ir gražios smėlio kopos, į jūrą nusileidžianti saulė bei bangų išmestas skaidriai geltonas gintaras.

Jau nuo senovės gintaras laikomas vienu iš gražiausių ir brangiausių Baltijos mineralų, kurio nemažai išmeta į krantą šelstančios jūros bangos. Gintare yra 79% anglies, 10% deguonies, 11% vandenilio.

150°C temperatūroje gintaras minkštėja, o 350°-375°C temperatūroje - lydosi.

Dega šviesia liepsna, išskirdamas būdingą malonų kvapą. Liaudis gintarą vadina lietuvišku auksu.

Profesorius P. Matulionis Pabaltijyje randamą gintarą skirsto į penkias pagrindines rūšis:

1. Sukcinitas - tai skaistus, trapus, geltonos spalvos mineralas. Tai yra viena iš geriausių gintaro rūšių. Vadinamas tikruoju gintaru.

2. Glesitas - skaisčiai rusvas su tamsiomis dėmelėmis, nepermatomas, rečiau raudonos spalvos gintaras.

3. Stantienitas - nepermatomas, juodos spalvos, labai trapus ir blizgus.

4. Bekeritas - tamsus, tvirtesnis už stantienitą.

5. Alingitas - balsvas arba rausvas su dūminiais taškais mineralas.

Apie gintaro kilmę mūsų liaudis sukūrė gražią legendą. Senų senovėje, gyvenęs Palangoje jaunas gražuolis žvejys Kastytis. Vargo verčiamas jis ištisas dienas plaukiodavęs jūroje, žuvis gaudydavęs. Vieną kartą, Kastytis nuplaukęs labai toli. Saulė nusileido, vakaras atėjo, o Kastytis, su savo valtele vis dar raižė jūros vandenį.

Netikėtai, Kastytis kaip per sapną pamatė netoli ant bangos besisupančią gražuolę - jūrų dievaičio dukterį Jūratę, gyvenusią jūros dugne - gintaro rūmuose.

Jos akys buvo žavingos ir žalsvos, kaip jūros vanduo, o veidelis tyras ir skaistus kaip jūros puta. Apsvaigęs nuo jos grožio, Kastytis pamiršęs ir žuvis ir ant kranto belaukiančią savo seną motinėlą. Kaip užburti Kastytis ir Jūratė ilgai vienas į kitą žiūrėjo, abiejų širdyse meilė suliepsnojo.

Sulaužydama dievų priesakus Jūratė pabučiavusi žemės sūnų Kastytį.

Bet susirūstino smarkus Perkūnas, iš dangaus pamatęs, kad drįso palytėti žmogus skaistybę dieviškos Jūratės.

Paleidęs žaibą ir griausmas, sudaužė gintaro namus, gražuolį Kastytį nužudė, o Jūratę prikėlė prie vienos jau sugriautų rūmų sienos, kame ji bangų blaškoma, nuolat rauda Kastyčio ir jų nelaimingos meilės. Audros metu bangų išmetamas gintaras esąs Perkūno sudaužytų Jūratės rūmų skeveldros, o smulkučiai gintaro gabalėliai Jūratės ašaros.

O, paklauskite vakarais, kai marių bangos nerimauja ir krantą barsto gintarais, gelmės nematomoji sauja; Girdėtis per miglas, druska, Lyg verkia ir vaitoja kas!

Suprantama, mokslas visai kitaip aiškina gintaro kilmę. Kur dabar Baltijos jūros dugnas, tai prieš 40-50 milijonų metų augo didžiuliai, tankūs spygliuočiai miškai. Ištisus amžius niekieno nejudinamos eglės ir pušys augdavo, išvirsdavo, o jų vietoje kildavo kitos. Oras buvo karštas varvėjo medžių sakai. Nukritę žemėn, jie stingdavo, juos užversdavo kiti medžiai. Sakai, iš kurių susidarė gintaras, greitai kietėdavo. Į gintarą pakliūdavo įvairių vabzdžių

skruzdžių, bičių, vorų ir kitų.

Gintarinius sakus anksčiau ar vėliau padengdavo žemės sluoksniai.

Žemesniusius sluoksnius slėgdavo viršutiniai. Jūros užliedavo sausumos plotus, tai vėl pasitraukdavo. Vadinas vienu metu ta pati vietovė buvo sausuma, kitu - jūros dugnas. Taip vyko ir su Baltijos jūra.

Susidarydavo tokios sąlygos, kuriose organinės medžiagos ne puvo, ne nyko, bet akmenėjo. Taip per milijonus metų sakai neišnyko, bet suakmenėjo, virto gintaru. Dabar, kada įsisiūbavusios audros iširsia į jūros gelmes ir išjudina dugne suakmenėjusius sakų sluoksnius, tai į krantą išmeta gintaro gabalėlius.

Gintaro gabalėliuose mes matome užsikonservavusią muselę, skruzdę, ar medžio lapelį. Tas užsikonservavusias įvairių gyvūnų bei augalų liekanas mokslininkai vadina inkliuzais.

Suakmenėjimai - labai svarbūs dokumentai istorinei geologijai.

Iš jų sužinome apie tolimų, praeities laikų organinį pasaulį, sprendžiame apie organizmų gyvenimo sąlygas, iš jų atkuriamo žemynų ir jūrų pasiskirstymą įvairiais žemės istorijos laikotarpiais.

Gintaro yra ne tik Baltijos jūros bei Kuršių marių dugne, bet ir moreninių sąnašų sluoksniuose, o taipgi kitose Lietuvos vietose: Nemuno krantuose ties Pažaisliu, Alytumi, Strevos pakrantėse, Kalvių apylinkėse, ties Širvintais-Širvintos pakrantėse, ties Kernave, Gaure, Lipliūnais, Utena, Lukšto, Platelių ežeruose ir kitur.

Kaliningrado srityje Sambijos pusiasalyje, netoli Palmininkų (dabar Jantarnas) esančiose gintaro kasyklose randama daug gintaro gabalų. Iškasamo gintaro paviršius šurkštus, aptrauktas nepermatoma luobele, o jūros bangų išmetamas nusivalęs nuo apnešų, vaiskus.

Jau X amžiuje prieš mūsų erą asirai savo dantiraščiuose mini gintarą žvejojama šiaurėje. Romėnai ir kitos senovės tautos gintarą, labai vertino, vadino jį "šiaurės auksu", jų laivai dažnai atplaukdavo į Pabaltį, - kurio gyventojai keisdavo gintarą į žalvarį, varį, alavą, druską ir kitą.

Dar senų senovėje Baltijos pajūrio gyventojai rinkdavo bangų išmetamą gintarą.

Tačiau kryžuočių ordinas užgrobes visas Prūsų žemes jau XIII amžiuje monopolizavo visą gintaro gavimą ir pardavimą. Rastą gintarą visi privalėjo atiduoti į surinkimo punktus. Jeigu asmuo buvo sugautas norįs nuslėpti

gintarą, tai pagal įsakymą jis turėjo būti pakartas.

1642 metais gintaro monopolis atiteko Prūsijos valstybei, kuri išnuomodavo jį vienuolynams ir pirkliams. Pajūrio gyventojai kas treji metai turėdavo prisiekti, kad gintaro nerinks ir praneš valdžiai apie tuos, kurie bandys jį pasisavinti. Buvo įvesti specialūs gintaro teismai. Už 2 svarų gintaro pasisavinimą buvo baudžiama pakorimu, o už didesnę kiekį nusikaltėlis buvo žvėriškai laužomas ratu.

Dar 1826 metais Karaliaučiuje buvo etatinis budelis su 30 markių metinio atlyginimo, kuris vykdė mirties bausmes renkantiesiems be leidimo gintarą.

Valstybės monopolis gintarui eksploatuoti, apdirbti ir juo prekiauti Vokietijoje buvo iki antrojo pasaulinio karo.

Klaipėdos krašte veikė Vokietijos įstatymai ir todėl gintaras turėjo būti pristatytas į surinkimo punktus, kurie buvo Nemirsetoje, Karklinukuose, Melnragėje, Klaipėdoje, Kogalyje, Juodkrantėje ir Nidoje.

Asmenys renkantieji gintarą, privalėjo turėti direktorijos leidimą.

Už gintaro pasisavinimą, buržuaziniams laikais Klaipėdos krašte buvo baudžiama 6 mėnesiais kalėjimo.

Lietuvoje gintaro monopolio nebuvo, bet pajūrio žemių dvarininkai drausdavo jį nemokamai rinkti.

TSRS jūros bangų išmestą gintarą gali rinkti kiekvienas asmuo ir pasilikti sau, už tai įstatymai nebaudžia.

Tačiau gintaro žaliavos eksploatacija ir jos apdirbimas priklauso valstybei.

Lietuvoje gintaras buvo kasamas ir iš Kuršių marių dugno (ties Juodkrante) 1860-1890 metais iš marių dugno gintarą kasė Vokietijos kapitalistų bendrovė, kuri per 30 metų iškasė 2250 tonų gintaro žaliavos.

Buržuaziniams metais Lietuvoje buvo įsteigta akcinė bendrovė "Gintaras". Ji turėjo išsinuomojusi laivą ir 1928-1929 metais iškasė 2 tonas gintaro. Tačiau nuo 1929 metų nebekasė. Didžiojo Tėvynės karo metu gintaro kasyklos Palminukuose (Kaliningrado srities) buvo sunaikintos, kai kurios užtvindytos.

Tarybiniais metais jos buvo atkurtos iš naujo. Jantarne įsteigtas Kaliningrado gintaro kombinatas.

Karo metu Lietuvos gintaro apdirbamoji pramonė buvo beveik visiškai sunaikinta. Mašinų, žaliavų atsargos ir įrengimai buvo išvežti į

Kur marių vandenai...

Sviesos pilnoji atmintie,
Tu vėl mane išsivedi tenai,
Kur marių rytmečiams baltiems,
Viduvasio užburtiems
Ir jūros vėjų užmirštiems,
Sapnuojas štormų vandenai. . .

Sviesos pilnoji atmintie,
Tu vėl mane išsivedi tenai.

Priklupęs ant kranto
Marių ramių,
Žarą vakarę
Rieškučiom semiu.

Nuplausiu nuo veido
Sūriuosius lašus
Ir būsiu paguostas
Labiau už visus.

Paguos mane marios,
Paguos paguos —
Rūpestį sunkų
Nuneš ant bangos.

Paguos mane žaros,
Paguos paguos —
Mėlstantį toli
Atneš ant bangos.

Uždėjus ranką ant peties,
Kaip draugas mielas ir brangus,
Mane išsivedei, naktie,

Tenlink, kur vakaro dangus
Lyg žydinčios obels šaka nusviro.
Kur tuoj, atrodo, palytės
Pušyno pakraštį žvaigždė,
Sapnus nuspalvins vieversių

Ir priartėjimu šviesiu
Visatos pulsą žemėn laistys...
Išsivedei. Ir palikai.
Ir ištirpai liepsnoj aušros.
Šlamėjo rytmečio šilkai
Žalsvuos padangės ežerus
Ir ant krūtinės,
Tvarstydami širdį. . .

Kibirkštį įskėlei —
Suliepsnos ugnis.
Skausmas širdį gėlė —
Gims daina švelni.

Ta, kur negalėjo
Rūpesčius uždust.
Ta, kur nugalėjo
Kylančius vaidus.

Ta, kurios ilgėjais. . .
Ar išgirsi tu?

ALFREDAS ŠIMKUS

. . .Linksta pušys vėjų —
Jūra griaus krantus.

Luš banga pajuodusi,
Dainą užkamuos

Liepsnomis klijuotuos
Vakaro namuos.
Užmigo žmonės,
Toj šiltoj šaly
Dabar jų senos viltys pildosi.
Prie kūnų,
Tartumei kačiukai žabali,
Likimai prisiglaudę šildosi.

Įmigo žmonės. . .
Jų laivus tuščius
Apgulę supa sutemos,
Žvaigždes nuo savo drapanų
nukrėsdamos.

O per palaimos šalį
Aidų ar paukščiu
Kažkas jau tuoj pralėks,
Sparnais visus paliesdamas.

Ir kelsis vyrai,
Klostysis vaikai. . .
O sutemos iš lėto nuplastės
per vandenis.

Pro langą tau įkris
Nauji lemties žvalgai
Iš kylančios pro žemės pakraštį
legendos.

Vokietiją. Specialistų dalis buvo išvežta, o dalis ypač žydų tautybės, buvo išžudyti. Specialistų netekimas, buvo didelis smūgis, nes jiems paruošti reikia daug laiko. Tačiau pokariniame laikotarpyje sparčiai vyko atkuriamasis darbas. Buvo iš naujo atkurta Lietuvos TSR gintaro apdirbamoji pramonė, kuri kasmet sparčiai auga. Tai viena iš rentabilesnių pramonės šakų, nes ji duoda nemažas grynąsias pajamas.

Gintaro žaliavų daugiausia gaunama iš Jantarno kasyklų ir apie 1500-3000 kg. jo kasmet surenkama Lietuvos pajūryje. Seniausi gintaro dirbiniai Lietuvoje rasti iš vėlyvojo akmens amžiaus.

Jau tais, senovės laikais iš gintaro buvo gaminami įvairūs papuošalai: segės, karoliai,

pakabučiai, žmonių ir gyvulių figūrėlės.

Nuo seno gintaras vartojamas liaudies medicinoje. Gintaro rūgštį ir aliejų vartoja ir šių laikų farmacija.

Tarybų Lietuvoje iš gintaro gaminama meniniai papuošalai: karoliai, apyrankės, auskarai, segės, segtukai, medalijonai, inkrustacijos ir reikmenys: kandikliai, rašalinės, įvairios dėžutės, plunksnakočiai, šachmatai, šaškės ir t. t.

Lietuvos gintaro apdirbamoji pramonė išleidžia aukštos kokybės dailius gintaro dirbinius, kuriuose atspindi tautos tautodailė ir tautosaka, jie garsina Lietuvos meistrų darbus ne tik respublikoje bet ir visoje Tarybų Sąjungoje, o taipgi plačiame pasaulyje.

LLD *reikalai*

IEVA MIZARIENĖ LLD Sekretorė

Mūsų Draugijos jubiliejinių metų ekskursijos į Lietuvą jau baigėsi.

Kiekvienas narys turi būti dėkingas Kultūrinių Ryšių su Užsienio Lietuviais Komitetui ir už taip gražų priėmimą. Mes matėme kolūkius, gimines, gimtuosius kaimus, miestus, muziejus, neapsakomai plačią statybą visoje Lietuvoje. Tie, kurie buvome per Dainų ir Šokių Festivalius, niekad nepamiršime šių dviejų dienų, kur dainavo ir šoko apie 30,000 saviveiklininkų iš visos Lietuvos. Esu mačiusi kelis pirmesnius festivalius, bet šis, man atrodė, pralenkė visus.

Niekad Vilniuje nemačiau tiek daug užsienio lietuvių, kaip šį kartą. Jų buvo visokių įsitikinimų bei pažiūrų iš: Jungtinių Amerikos Valstijų, Kanados, Australijos, Brazilijos, Belgijos ir daug kitų vietų. Visi, kaip vienas, džiaugėmės Tarybų Lietuvos dideliais pasiekimais.

* * *

Nedaug laiko teliko iki pabaigos metų, kada baigsis mūsų Draugijos 60-mečio jubiliejus. O ką mes galėsime parodyti nuveikę, kaip atžymėję šį didelį įvykį be suruošimo ekskursijų į Lietuvą? Pagalvokime! Dar ne per vėlu. Pasi-darbuokime kiekvienoje kolonijoje. Bandykime prikaltinti savo kolonijos žmones stoti į mūsų eiles.

Lietuvoje draugai ruošiasi pagerbti mūsų Draugiją spalio bei lapkričio mėnesiais. Bus suruošti minėjimai, bus paskaitos, kalbos apie mūsų neveiktus darbus.

"Almanachas", knyga už šiuos metus, kurioje bus mūsų Draugijos nuveiktų darbų per 60 metų, apžvalga bus jau paruošta pradžioje rudens.

Tuo pat laiku išsiuntinėsime kuopoms Juozo Paukštelio trilogijos "Čia Mūsų Namai" trečiąją dalį. Tai bus skaitoma jau už 1976-uosius metus.

* * *

Tikiu, kad visi nariai pastebėjote, jog su praėjusiu numeriu savo išvaizda gražiai pagyvėjo mūsų žurnalas "Šviesa". Stengsimės palaikyti jį tokį patrauklų ir toliau.

* * *

Prašome nepamiršti mūsų Draugijos medžiaginių reikalų. Mums pabrango: žurnalo išleidimas, jo išsiuntinėjimas ir knygų kaina taip pat kyla. O mes vis laikomės tų pačių narinių mokesčių.

* * *

Tarptautiniai Moterų Metai taipgi baigsis su 1975 metų pabaiga. Laukiame Pasaulinio Moterų Kongreso, kuris įvyks Berlyne spalio 20-24 dienomis. Čia suvažiuos moterys iš viso pasaulio kraštų. Ten dalyvaus moterys iš Tarybinės Lietuvos ir taip pat lietuvių veikėjos iš Jungtinių Valstijų ir iš kitų pasaulio kraštų.

Mūsų linkėjimas šiam Kongresui-sutartinai aptarti ne vieną moteris liečiantį opų klausimą, griežtai pasisakyti už lygias teises su vyrais visame pasaulyje, už panaikinimą rasinės diskriminacijos, už visame pasaulyje taiką.

Tarptautiniai Moterų Metai — 1975

